

HAL
open science

Προοίμιο Στην (Ψηφιακή) Φαινομενικότητα

Dimitris Ginosatis

► **To cite this version:**

| Dimitris Ginosatis. Προοίμιο Στην (Ψηφιακή) Φαινομενικότητα. 2015. <hal-01234432v4>

HAL Id: hal-01234432

<https://hal.science/hal-01234432v4>

Preprint submitted on 3 May 2017 (v4), last revised 27 Aug 2018 (v5)

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire HAL, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

ΠΡΟΟΙΜΙΟ ΣΤΗΝ (ΨΗΦΙΑΚΗ) ΦΑΙΝΟΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΚΙΝΟΣΑΤΗΣ*

Αναθεωρημένο εισαγωγικό κεφάλαιο (10.000 λέξεις) της διδακτορικής διατριβής του Δημήτρη Γκινოსάτη με τίτλο: *Στο άντρο της φαινομενικότητας – Από τα ομοιώματα της κλασικής αισθητικής στα μοντέλα ψηφιακής προσομοίωσης*, η οποία κατατέθηκε, υποστηρίχθηκε και αξιολογήθηκε με «άριστα παμψηφεί» στο Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων & Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών το 2008 (Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών: <http://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/24383>).

Λέξεις-κλειδιά: φιλοσοφία, αισθητική, οντολογία, επιστημολογία, θεωρία των μέσων.

Revised introductory chapter (10.000 words), titled “Preface to (digital) phenomenality”, from Dimitris Ginosatis’ PhD thesis: *Into the den of phenomenality – Toward a philosophy & aesthetics of simulation*, obtained in 2008 from the Department of Communication, Media & Culture of the Panteion University of Social & Political Sciences (National Archive of PhD Theses: <http://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/24383>).

Keywords: philosophy, aesthetics, ontology, epistemology, media theory.

«Η πλέον στοιχειώδης διαδικασία των μοντέρνων καιρών είναι η κατάκτηση του κόσμου εν είδει εικόνων».¹

Martin Heidegger

«Τα μέσα ορίζουν ‘τι είναι πραγματικό’: τα μέσα είναι ήδη πάντοτε πέραν της αισθητικής».²

Friedrich Kittler

1. ΕΝ ΑΡΧΗ, ΕΝΑ ΑΠΛΟ, ΑΛΛΑ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ.

Αν επιχειρούσαμε να περιγράψουμε με πολύ γενικούς όρους την υφιστάμενη κατάσταση, όπως αυτή διαμορφώνεται στις σύγχρονες τεχνολογικά προηγμένες κοινωνίες, αρκεί ίσως να αναλογιστούμε το εξής απλό, αλλά ενδεικτικό παράδειγμα: την εμπειρία των επιβατών ενός οποιουδήποτε jet airliner εν ώρα πτήσης. Διότι, δεν είναι πολλοί οι «τόποι» στους οποίους τα μέσα είναι τόσο πυκνά διασυνδεδεμένα όσο στα επιβατικά αεροσκάφη.

Μία υποτυπώδης μακροσκοπική εξέταση του συνολικού συστήματος, όπως αυτό δομείται στο εσωτερικό του κύτους (πλατωνικού σπηλαίου), δηλαδή της οργάνωσης και διάταξης όλων των επιμέρους επικοινωνιακών συστημάτων

* <https://cv.archives-ouvertes.fr/dimitris-ginosatis>

διεπαφής μεταξύ ανθρώπου και μηχανής, μπορεί πράγματι να αποδειχθεί ιδιαίτερος διαφωτιστική αναφορικά με το αθέατο, υλικό υπόστρωμα της *εν-τω-κόσμου-ύπαρξής* μας.

Στον έναν πόλο, τα μέλη του πληρώματος στο θάλαμο διακυβέρνησης είναι διασυνδεδεμένα με οθόνες ραδιοεντοπισμού, κλειστούς διαύλους επικοινωνίας και πλείστα άλλα μηχανικά συστήματα και ηλεκτρονικά όργανα πλοήγησης και ελέγχου – με άλλα λόγια με μέσα.

Αυτοί είναι οι *κυβερνήτες*: μία λέξη από την οποία προέρχεται ο όρος *κυβερνητική* (*cybernetics*) ο οποίος –άτυπα από το 1834, οπότε και ο φυσικομαθηματικός André-Marie Ampère τον εισήγαγε, ως δάνειο από το σύμπαν της πλατωνικής πολιτικής φιλοσοφίας, στο δοκίμιό του *Περί της Φιλοσοφίας των Επιστημών*³, προκειμένου να προσδιορίσει την επιστήμη της πολιτικής διακυβέρνησης, και επισήμως από το 1948, οπότε και ο επίσης φυσικομαθηματικός Norbert Wiener τον εδραίωσε στο πάνθεον των σύγχρονων εικασιακών επιστημών στην καθιερυτική πραγματεία του *Κυβερνητική ή Έλεγχος και Επικοινωνία στα Έμβια Όντα και στις Μηχανές*⁴– δηλώνει εκείνο το διεπιστημονικό πεδίο έρευνας (στο οποίο, ειρήσθω εν παρόδω, ο τομέας της αεροαστρο-ναυτικής οφείλει ένα όχι ασήμαντο μέρος της τεχνολογικής εξέλιξής του) με αντικείμενο τους μηχανισμούς ελέγχου και επικοινωνίας στα δυναμικά, έμβια και τεχνητά συστήματα υψηλής πολυπλοκότητας, δηλαδή σε συστήματα τα οποία μπορούν να ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους και να προσαρμόζονται (προσαρμόζουν) στο (το) περιβάλλον τους μέσω βρόχων ανάδρασης.

Τα νοήμονα αυτά έμβια μέσα στο θάλαμο διακυβέρνησης –τα οποία κανείς δεν βλέπει παρά μόνον ακούει, ως εάν να επρόκειτο για θεότητες μονοθεϊστικών θρησκειών, που οφείλουν να παραμείνουν άδηλες και κεκρυμμένες– έχουν το σύστημα υπό τον έλεγχό τους και, την ίδια στιγμή, βρίσκονται υπό τον έλεγχο άλλων έμβιων νοήμωνων όντων, των ελεγκτών εναέριας κυκλοφορίας οι οποίοι, καθισμένοι στους πύργους ελέγχου, είναι επίσης συνδεδεμένοι με οθόνες ραδιοεντοπισμού, κλειστούς διαύλους επικοινωνίας και πλείστα άλλα μηχανικά συστήματα και ηλεκτρονικά όργανα ελέγχου –με άλλα λόγια με μέσα– ελεγχόμενοι ωστόσο και οι ίδιοι από αυστηρά πρωτόκολλα προτύπων ασφαλείας εναέριας κυκλοφορίας, τα οποία έχουν συνταχθεί από θεσμικά όργανα, που ελέγχονται από νόμους και κανονιστικά πλαίσια, τα οποία έχουν θεσπιστεί και τεθεί σε ισχύ από εθνικές και διεθνείς νομοθετικές επιτροπές, οι οποίες κι αυτές με τη σειρά τους ελέγχονται από άλλους ελεγκτικούς διατακτικούς μηχανισμούς κ.ο.κ.

Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς πως, μέσα σε αυτό το δαιδαλώδες κύκλωμα εγκιβωτιζόμενων μέσων –όπου η λειτουργία και το *περιεχόμενο* (content) ενός μέσου μετακυλιέται ατέρμονα και κατά τρόπο παράδοξο προς το *συγκείμενο* (context) που το περιέχει, σε σημείο ώστε το *περιεχόμενο* ενός μέσου να είναι κυριολεκτικά το *συγκείμενό* του, τουτέστιν ένα άλλο μέσο και τούτο ad infinitum– οι πάντες και τα πάντα ελέγχουν και ελέγχονται μέσω ενός εξαιρετικά πολύπλοκου δικτύου μιντιοτεχνολογιών. Η αντίληψή τους περί της περίπλοκης φυσικής πραγματικότητας του «ιπτάμενου» μηχανικού συστήματος

διαμεσολαβείται από φωνητικά αλφάβητα (προφορικός και γραπτός λόγος), συμβολικές τυπικές γλώσσες προγραμματισμού, ηλεκτρικά σήματα και ακολουθίες δυαδικών ψηφίων κ.ο.κ. Ο ρόλος τους συνίσταται στην ερμηνεία και την εκτίμηση δεδομένων [data]: οι εγκεφαλοί τους και οι σωματικές λειτουργίες τους εν γένει είναι δομικά συζευγμένες με τεχνολογίες ελέγχου και επικοινωνίας και, κατά μία έννοια, προεκτάσεις αυτών.

Στον άλλο πόλο, οι επιβάτες βρίσκονται, και αυτοί με τη σειρά τους, κυριολεκτικά εμβυθισμένοι, εγκιβωτισμένοι σε έναν προστατευτικό εμβρυϊκό κλοιό πολυμέσων, φυσιολογικά διασυνδεδεμένοι με ένα πολυειδές, διευρυμένο, φιλικό προς τον χρήστη περιβάλλον διεπαφής [interface], στόχος του οποίου είναι η διαχείριση, συγκάλυψη και απώθηση ενός απειλητικού, πραγματικού φόντου: του αβιώτου εξωτερικού περιβάλλοντος, όπου διαφεντεύει ο θόρυβος, το ψύχος και το σκοτάδι. Ενώ ο Θεός παραμένει κεκρυμμένος και άδηλος στο άβατον, στα απαγορευμένα τρισβάθα του πιλοτηρίου, οι ταξιδιώτες, ακινητοποιημένοι στις θέσεις τους, αγνοούν πλήρως τις εσωτερικές διεργασίες του συστήματος το οποίο εγκατοικούν κι, επομένως, στερούνται του οποιουδήποτε ελέγχου επί της κατάστασής τους. Αρματωμένοι με μία ασαφή αίσθηση ελπίδας, αλλά και με μία λυτρωτική λήθη –ένας εκ των πλέον χρήσιμων, αρχέγονων, ενδοψυχικών αμυντικών μηχανισμών από καταβολής της ανθρωπότητας– το μόνο που έχουν είναι *πίστη*: πίστη στη δύναμη ικανότητα του συστήματος να τους προσφέρει την υπεσχημένη προσγείωση (Γη της Επαγγελίας). Αυτοί είναι οι *πιστοί*, με την κυριολεκτική σημασία της λέξης.

Στην πραγματικότητα, όμως, η ελπίδα και η πίστη τους δεν έχουν παρά μόνο στατιστική αξία: όσο εξελιγμένα ή ευφυή κι αν είναι τα «ιπτάμενα» συστήματά μας, όταν πρόκειται για ζητήματα ζωής ή θανάτου, όλα υπόκεινται στον αθάνατο, αναπόφευκτο νόμο της αριστοτελικής δίτιμης λογικής, ο οποίος ισχύει ιδιαίτερα για τα jet airliners εν ώρα πτήσης: το απευκταίο μπορεί είτε να *συμβεί* είτε να *μην συμβεί*. Με ρεαλιστικούς όρους, αυτό σημαίνει ότι το απευκταίο *δύναται πάντα* να μην συμβεί, παρ' όλα αυτά *ενδέχεται* κάλλιστα να συμβεί ανά πάσα ώρα και στιγμή. Και από τη στιγμή που *θα έχει συμβεί*, ο ρους των γεγονότων, απ' όσο τουλάχιστον γνωρίζουμε, δεν δύναται να αναστραφεί. Η μετάβαση από το *κάτι* (ον) στο *τίποτα* (μη ον) είναι μονόδρομη, (βιολογικά ανυπέρβατη). Αυτή είναι η ύστατη συνθήκη της ανθρωπότητάς μας, η οποία τρέφει τις ελπίδες μας όσο και τις μαθηματικές θεωρίες μας περί πιθανοτήτων: η άφευκτη μη αντιστρεψιμότητα των διαδικασιών ή, απλούστερα, η βιοκυτταρική περατότητά μας.

Τέλος, ανάμεσα σε αυτές τις δύο τάξεις –εκείνης των «ιερατείου των κυβερνώντων» και της άλλης «του κυβερνώμενου ποιμνίου των πιστών»– παρεντίθεται μία τρίτη τάξη, ενωτική, συμφιλιοτική, συνθετική, εκείνη του πληρώματος θαλάμου που, στην αλληγορική ανάγνωσή μας, λειτουργεί ως ισοδύναμο των «ποιμένων ή αγγέλων φυλάκων». Το καθήκον/πρόγραμμά τους είναι πράγματι αγγελικό: επιφορτισμένοι με την ευθύνη της φροντίδας των «πιστών», αφοσιωμένοι στο ταπεινό έργο της απάλυνσης του πόνου και της δυσφορίας τους, περιφέρονται στους διαδρόμους, εύθυμοι και χαμογελαστοί σε

βαθμό ιλαρότητας, αναδίδοντας αισιοδοξία, ευσπλαχνία και συμπόνοια. Δεν είναι ούτε επιβάτες ούτε κυβερνήτες, αλλά ταπεινοί εν-διά-μεσοι προσφέροντες στους μεταλαμβάνοντες άρτο και οίνο· τρυφερές, στοργικές μητρικές φιγούρες, οι οποίες καλωσορίζουν και υποδέχονται τα μέλη του ποιμνίου μέσα στο ζεστό αμνιακό σάκο της μηχανικής μήτρας ή κοιλιάς του κτήνους, οδηγώντας το καθένα στη θέση (εντός της συμβολικής τάξης του κύτους) που του αναλογεί πριν την απογείωση, προκειμένου να το οδηγήσει εκ νέου έξω από αυτό άμα τη αφίξει στον τελικό προορισμό.

Σε αυθεντική Κιτλεριανή ιδιόλεκτο, το πράγμα έχει ως εξής:

«Πουθενά αλλού τα μέσα δεν είναι τόσο πυκνά διασυνδεδεμένα όσο στα jumbo jet. Παρ' όλα αυτά, παραμένουν διαχωρισμένα ως προς τα τεχνολογικά στάνταρντς τους, τις συχνότητες του οπτικο-ηχητικού σήματος, την κατανομή των χρηστών και τις επιφάνειες διεπαφής. Το πλήρωμα είναι συνδεδεμένο με οθόνες ραντάρ, διόδους εκπομπής φωτός και «κλειστά» κανάλια ραδιοσυχνοτήτων. Τα μέλη του πληρώματος δικαιούνται να φορούν τα επαγγελματικά ακουστικά τους. Η αντικατάστασή τους από υπολογιστές είναι μονάχα ζήτημα χρόνου. Οι επιβάτες, από την άλλη, περιορίζονται στη χρήση τεχνολογιών του παρελθόντος, ψυχαγωγούμενοι από ένα «κονσερβαρισμένο» μείγμα μέσων. Εξαιρουμένων των βιβλίων –αυτού του απαρχαιωμένου μέσου, για τη χρήση του οποίου απαιτείται αρκετό φως– στα jumbo jet εφαρμόζονται όλες οι τεχνικές ψυχαγωγίας: τα αυτιά τους είναι απαθώς συνδεδεμένα με συμβατικά ακουστικά, τα οποία με τη σειρά τους είναι συνδεδεμένα με συσκευές αναπαραγωγής ήχου και, κατ' επέκταση, με τη μουσική βιομηχανία. Τα μάτια τους είναι προσηλωμένα σε οθόνες που παίζουν χολιγουντιανές ταινίες, οι οποίες με τη σειρά τους είναι συνδεδεμένες με τον προϋπολογισμό διαφήμισης της βιομηχανίας αερομεταφορών [...]. Για να μην αναφερθούμε στο τεχνολογικό μέσο της βιομηχανίας επισιτισμού με την οποία είναι συνδεδεμένα τα στόματα των επιβατών. [...] Ενάντια στο θόρυβο, το σκοτάδι και το ψύχος ενός αφιλόξενου εξωτερικού περιβάλλοντος επιστρατεύονται η αδιάφορη μουσική μέσων συχνοτήτων [σ.σ.: η επονομαζόμενη muzak, γνωστή και ως μουσική ασανσέρ], οι κινηματογραφικές ταινίες και οι φούρνοι μικροκυμάτων».⁵

Το παραπάνω παράδειγμα εξεικονίζει καθ' υπερβολήν εκ πρώτης ανάγνωσης, αλλά πολύ ρεαλιστικά, ορισμένες βασικές όψεις της υφιστάμενης κατάστασής μας η οποία, όπως επισημαίνει ο Kittler με το γνώριμό του ύφος «καχυποψίας», επειδή ακριβώς μας προσδιορίζει, αξίζει την προσοχή μας. Διότι, από τη στιγμή που ο βιόκοσμός μας προσλαμβάνει τη μορφή ενός τόσο πυκνά διατεταγμένου δικτύου διασυνδεδεμένων τεχνικών μέσων και καναλιών πληροφοριών, η παραδοσιακή έννοια, αλλά και η φύση αυτού που άλλοτε αποκαλούσαμε *πραγματικότητα* αλλάζουν ριζικά.

Εάν πράγματι, όπως αποφαίνεται ο Ludwig Wittgenstein στις τρεις πρώτες προτάσεις του *Tractatus-Logico-Philosophicus*, «Ο κόσμος είναι όλα όσα συμβαίνουν», «Ο κόσμος είναι η ολότητα των γεγονότων» (συμπεριλαμβανομένης και της ίδιας της απόφανσης του Wittgenstein, καθώς, συμφώνως προς τη λογική της, και αυτή οφείλει, ως γεγονός, να αποτελεί μέρος της ολότητας των γεγονότων που είναι ο κόσμος) και «Ο κόσμος καθορίζεται από τα γεγονότα...», τότε οτιδήποτε συμβαίνει σήμερα στο βιόκοσμό μας διαμορφώνεται και παράγεται από τη συνθετική εικόνα του στην οθόνη (άλλοτε καθοδικού σωλήνα, έπειτα υγρών κρυστάλλων και πλέον ρητίνης) αυτού που κάπως αφελώς ακόμη αποκαλούμε «PC» (Personal Computer). Εις το εξής, η ολότητα των γεγονότων που συγκροτούν τον κόσμο μας αναδύεται μέσα από τις επιφάνειες διεπαφής των

οθονών των υπολογιστών μας: ο κόσμος προκύπτει, *συμβαίνει* μέσα από το διαδραστικό παιχνίδι μεταξύ τεχνικών μέσων και ροών δεδομένων, κατά τέτοιο τρόπο και σε τέτοιο βαθμό ώστε η ύπαρξη και βιωσιμότητά του –η γεγονότητά του– είναι άρρηκτα συνυφασμένη με την παρουσία τεχνικών μέσων, η οποία καλεί στην ύπαρξη το γεγονός.

Από τη στιγμή, όμως, που η οθόνη είναι αυτή η οποία διαμορφώνει εις το εξής το γίνεσθαι του κόσμου, η ποιότητα και η φύση της *σχέσης* μας με τον κόσμο αλλάζει εξίσου. Αυτή δεν είναι πλέον και κατ' αποκλειστικότητα οπτικά δομημένη, αλλά σε μεγάλο βαθμό απτική. Το γεγονός ότι η *σχέση* μας με τον κόσμο είναι πλέον ολοένα και περισσότερο απτική παρά οπτική, σημαίνει ότι οι κοσμο-εικόνες δεν ζουν έξω από την αισθητηριακή αντίληψή μας –αδρανείς και έτοιμες να δοθούν νηφάλια στην πρόσληψη– αλλά βρίσκονται σε δερματική εγγύτητα με αυτήν: ζουν μέσα μας σαν να ήταν δικές μας, για να δανειστούμε μία ωραία μεταφορά του θεωρητικού των μέσων και φιλοσόφου Norbert Bolz. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο, από ένα σημείο κι έπειτα, δεν μπορεί κανείς να παρατηρήσει κριτικά –δηλαδή αποστασιοποιημένα– τις νέες τεχνικές εικόνες: διότι έχει σε μεγάλο βαθμό εξαλειφθεί η απόσταση που διαχώριζε άλλοτε την αντίληψη (το γινώσκον υποκείμενο) από τον κόσμο των παραστάσεων (τα αντικείμενα της γνώσης), διανοίγοντας έτσι το χώρο της ενατένισης (της *θεωρίας*). Η παραδοσιακή διάκριση, η οποία αντιπαρέθετε διαλεκτικά την *εσωτερικότητα* της προσλαμβανουσας αντίληψης και την *εξωτερικότητα* των αντικειμένων, δίνει πλέον τη θέση της σε ένα α-διαλεκτικό καθεστώς ώσμωσης όπου οι αισθητηριακές παραστάσεις και η αντίληψη συναρθρώνονται και συνεργάζονται σε ένα ενιαίο λειτουργικό πλαίσιο.

Οι παραδοσιακές, κλασικές εννοιολογήσεις της *ενατένισης* [*contemplatio*] προϋποθέτουν την ύπαρξη μίας διαχωρίζουσας *απόστασης* – μιας *απόστασης* που επιτρέπει την εγκαθίδρυση μιας εξωτερικής σχέσης προς τα πράγματα, η οποία καθιστά δυνατή την παρατήρηση, την εμπειρία-βίωση και γνώση του κόσμου. Αυτή η *απόσταση* εξυπνοεί και συνεπάγεται ότι *καθετί-εν-τω-κόσμω* είναι ουσιαδώς εν-τοπισμένο, προσδεμένο με την *παρουσία* του σε ένα *εδώ και τώρα*· ότι *ό,τι-είναι-εν-τω-κόσμω* είναι ενδογενώς συνυφασμένο με έναν ειδικό, μη αναγώγιμο χωρο-χρόνο, ριζωμένο στο προσίδιο έδαφός του, από το οποίο εκπηγάζει η πραγματική, ανεπανάληπτη παρουσία του, η μοναδικότητα και αυθεντικότητά του. Όλες εκείνες οι δυνάμεις, οι οποίες εμπυχώνουν το καθεστώς της ενατένισης, εκδιπλώνονται υπό το ζωτικό κράτος μίας *actio/affectio in distans*, η οποία προσδίδει στο ενέργημα της ενατένισης την υπόστασή του. Με αυτήν την έννοια, οι όροι «απόσταση» και «ενατένιση» αναφέρονται σε μία ειδική στάση προς τον κόσμο όσο και σε έναν ειδικό τρόπο του να είναι κανείς *εν τω κόσμω*· προσδιορίζουν ένα ορισμένο καθεστώς αντιληπτικής οικονομίας και αισθητότητας, έναν ορισμένο τρόπο να *κινείσαι* από τα πράγματα.

Αυτή η φασματική, ατμοσφαιρική διάσταση της *απόστασης* έχει ιδεωδώς περιγραφεί από τον Walter Benjamin στο περίφημο δοκίμιό του για το «Έργο τέχνης στην εποχή της τεχνικής αναπαραγωγιμότητάς του», υπό τον κλασικό

πλέον στο λεξιλόγιο της ιστορικο-θεωρητικής μελέτης του μοντερνισμού όρο «αύρα» ή «αίγλη».

Συνεπώς, η παραδοσιακή, κλασική έννοια της απόστασης ισοδυναμεί με τη διάνοιξη ενός ενδιάμεσου χώρου, ο οποίος επιτρέπει σε *ό,τι-είναι* να προσέλθει στο εμφανιζέσθαι, να παρουσιαστεί, να αναδυθεί από το προσίδιο πεδίο του είναι του, προκειμένου να επι-δοθεί, να δοθεί στην πρόσληψη. Πρόκειται γι' αυτό που αποκαλούμε παραδοσιακά *ανα-παράσταση*: η τελευταία προϋποθέτει αναγκαία μία πρωταρχική σκηνή, κατά την οποία *ό,τι-είναι* παρουσιάζει τον εαυτό του μέσα στην ανεπανάληπτη, αυθεντική μοναδικότητά του, στην ιδιωματικότητα του είναι του· μία πρωταρχική στιγμή, η οποία προηγείται κάθε δευτερογενούς σχηματοποίησης, απεικόνισης και έκφρασης.

Ωστόσο, οι αλλαγές που η νέα τεχνική πραγματικότητα επιφέρει στην ψυχοφυσιολογία της αντίληψης διαταράσσουν την κλασική έννοια της αναπαράστασης: παραφράζοντας ελαφρώς τη ρήση του –Γερμανού μοντερνιστή ζωγράφου και μέλους της Σχολής Αρχιτεκτονικής και Εφαρμοσμένων Τεχνών Bauhaus της Βαϊμάρης– Paul Klee, θα λέγαμε ότι δεν είμαστε εμείς πλέον που παρατηρούμε τα πράγματα, αλλά ότι τα πράγματα μας παρατηρούν, στο πλαίσιο μιας εγγύτητας που αναιρεί την παραδοσιακή, οπτικοκεντρική αντίληψη του αντικειμενικού βλέμματος, δέκτη μιας εξωτερικής φυσικής πραγματικότητας.

Ετούτο το ζήτημα της σχέσης μεταξύ *εγγύτητας* και *απόστασης*, *κοντινού* και *μακρινού* (και της διαρκούς αναστρεψιμότητάς τους), ως παράδοξης οντολογικής συνθήκης της σύγχρονης υπερ-εκτεχνολογημένης υποκειμενικότητας, έχει προβληματοποιηθεί υποδειγματικά από τον πρώιμο –προ *Kehre*– Heidegger:

«Ένα σημαντικό βήμα πέρα από την αριστοτελική θεωρία του 'μεταξύ' έχει ήδη επιτελεστεί το 1927 με το *Είναι και χρόνος* του Heidegger, αφού το μάτι και το αυτί δεν περιβάλλονται πλέον από φυσικά μέσα όπως ο αέρας και το νερό, αλλά είναι εξοπλισμένα με τεχνικά μέσα όπως οι φακοί όρασης και το τηλέφωνο, γεγονός που αυξάνει αποφασιστικά την απόσταση από τα πράγματα του κόσμου.

Πρόκειται για μία από τις πλέον άγνωστες καθιδρυτικές στιγμές της φιλοσοφίας των μέσων, όπως υποδεικνύει ο Kittler, όπου τόσο το ζήτημα της εγγύτητας και της απόστασης [...] κατέχουν κεντρική θέση και συνδιαπλέκονται με αξεδιάλυτο τρόπο.

Στην παράγραφο 23 του *Είναι και χρόνος*, ο Heidegger προλαμβάνει τον McLuhan και την ενόρασή αυτού ότι όλα τα 'περιβάλλοντα είναι αόρατα', δείχνοντας με την ιδιαίτερα απρόσιτη γραφή του ότι τα μέσα καθιστούν δυνατή την αντίληψη, ενώ την ίδια στιγμή διαφεύγουν αυτής. Ο ίδιος γράφει ότι: 'επειδή η εν-τω-κόσμο ύπαρξη είναι ουσιαδώς χωρική [...], οι δοσοληψίες της λαμβάνουν χώρα πάντα μέσα σε ένα *περιβάλλον*', το οποίο δεν γίνεται αντιληπτό, επειδή ακριβώς συνιστά προϋπόθεση της αντίληψης. Και συνεχίζει: 'Για εκείνον, λόγου χάρη, που φοράει γυαλιά, τα οποία από πλευράς απόστασης του είναι εγγύτερα στο βαθμό που κάθονται πάνω στη μύτη του, αυτό το έτσι χρησιμοποιούμενο όργανο είναι από πλευράς περιβάλλοντος πολύ μακρύτερα απ' *ό,τι* ο πίνακας στον απέναντι τοίχο. Αυτό το όργανο παρουσιάζει τόση λίγη εγγύτητα έτσι ώστε συνήθως περνάει απαρατήρητο. Το όργανο για την όραση, όπως και εκείνο για την ακοή, λόγου χάρη το ακουστικό του τηλεφώνου, διαθέτει εκείνο το χαρακτηριστικό των αρχικά πρόχειρων οργάνων, ο οποίος τα κάνει να διαφεύγουν την προσοχή μας. Αυτό ισχύει και για το δρόμο, το όργανο-μέσο για το βάδισμα. Βαδίζοντας, με κάθε σου βήμα αγγίζεις το δρόμο, ώστε αυτός να μοιάζει ως το εγγύτερο και πραγματικότερο πρόχειρο ον. Κι όμως είναι πολύ πιο απόμακρο από τον φίλο σου τον οποίον συναντάς διανύοντας μία απόσταση είκοσι βημάτων πάνω στο δρόμο'.

Οι φακοί όρασης, τα τηλέφωνα και οι δρόμοι γεφυρώνουν αποστάσεις. Εξαιτίας αυτής ακριβώς της κατάστασης συνδιαπλοκής της απόστασης και της εγγύτητας, ονομάζονται μέσα. Τριάντα επτά

χρόνια αργότερα ο McLuhan είχε ήδη προνοήσει στο *Κατανοώντας τα μίντια* ένα κεφάλαιο για το τηλέφωνο, προσθέτοντας την τελευταία στιγμή ένα ακόμη για το δρόμο, προκειμένου να κερδίσει ακόμη μεγαλύτερη δημοφιλία.

Και μάλιστα, ως εάν να είχε βαλθεί να αποδείξει όλα αυτά για τα οποία μιλάει ο Heidegger στο *Είναι και χρόνος*, ο McLuhan ονομάζει όλα τα μέσα προεκτάσεις του ανθρώπου – από τους φακούς όρασης του Freud μέχρι το δρόμο του Heidegger. Το γεγονός ότι τα τεχνικά μέσα δεν αφορούν τα πράγματα που βρίσκονται μπροστά μας, όπως τα φυσικά μέσα στην αριστοτελική οντολογία της εγγύτητας, αλλά μπορούν να φέρουν το μακρινό κοντά μας, φαίνεται πολύ καλά στον χαιντεγκεριανό σχολιασμό του ραδιοφώνου [...]. Αυτό, λοιπόν, που ανακαλύπτει ο Heidegger στο *Είναι και χρόνος*, οκτώ χρόνια πριν τον Walter Benjamin, είναι τελικά ότι: ‘στην εν-τω-κόσμο ύπαρξη ενυπάρχει μια ουσιαστική τάση για εγγύτητα. Όλα τα είδη αύξησης της ταχύτητας στην οποία σήμερα συμμετέχουμε αναγκαστικά κατά το μάλλον ή ήττον, μας ωθούν να υπερβούμε την μακρινότητα. Με το ραδιόφωνο, για παράδειγμα, η εν-τω-κόσμο ύπαρξη επιτελεί σήμερα μία μη εμποπτεύσιμη απο-μάκρυνση του κόσμου, μέσω της επέκτασης και καταστροφής του καθημερινού περιβάλλοντος (παρ. 23 του *Είναι και Χρόνος*)’.⁶

Εν ολίγοις, τα τεχνικά μέσα δεν προορίζονται απλά να αναπαραστήσουν για λογαριασμό μας τον κόσμο, αλλά αναλαμβάνουν σε μεγάλο βαθμό τη δόμηση του ίδιου του μηχανισμού της αισθητηριακής και αισθητικής αντίληψής μας, σε σημείο που η τελευταία μετασηματίζεται όλο και περισσότερο σε μια εξαρτημένη μεταβλητή, η επεξεργασία και η επίλυση της οποίας έχει προ πολλού περάσει στη δικαιοδοσία των *designers* (προγραμματιστών, μηχανικών, marketing directors κ.ά.). Υπ’ αυτές τις συνθήκες, το κλασικό υποκείμενο που παρήγαγε ο *Γαλαξίας του Γουτεμβέργιου*, εννοούμενο ως ενωτικό κέντρο και μήτρα του αναπαραστατικού στοχασμού και λόγου, αποδομείται, αναγόμενο σε μεγάλο βαθμό σε ένα σύνολο ενεργημάτων επιλογής και διαχείρισης αλγόριθμων: μεταστοιχειώνεται σε *όργανο* που παίζει με σύμβολα ή, καλύτερα, σε *διαδικασία*, της οποίας η λειτουργία συνίσταται στο να παίρνει αποφάσεις και να αλλάζει τη σειρά και τους συνδυασμούς των στοιχείων. Κατ’ αυτόν τον τρόπο, αυτό που παραδοσιακά αποκαλούσαμε *σκέψη* ή *στοχασμό* μεταστοιχειώνεται σε *υπορουτίνα* του εγκεφάλου – γεγονός που μπορεί να ερμηνευτεί διπλά, είτε (κατά τρόπο χαιντεγκεριανό) ως καταστροφική απομάκρυνση του ανθρώπου από την *αυθεντική* αλήθεια του, είτε πάλι ως λυτρωτική ευτυχία (όχι άνευ κόστους), μέσω της λήθης που επιφέρει η ακραία εκτεχνολόγηση και η σύζευξη του οργανικού με το ανόργανο.

2. ΟΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΕΙ Η ΑΚΟΛΟΥΘΗ ΑΝΑΠΟΦΕΥΚΤΗ ΑΠΟΡΙΑ.

Πώς και γιατί φτάσαμε σ’ αυτό το σημείο; Η απάντηση είναι απλή, μέσα στην αυξημένη πολυπλοκότητά της: στην πραγματικότητα δεν φτάσαμε κάπου που να μη βρισκόμασταν ήδη εν δυνάμει. Οι κατασκευασμένες πραγματικότητες που αναδύονται σήμερα μέσα από το μονοπώλιο των δυαδικών ψηφίων και των καλωδίων από οπτικές ίνες γυαλιού αποτελούν συνέχεια μιας μακρότατης διαδικασίας εκτεχνολόγησης που ξεκίνησε, αρχικά με την εμφάνιση της προϊστορικής εγγάρρακτης απεικόνισης και μυθο-ιδεο-γραφίας, εν συνεχεία, στις αρχές ή κατά το δεύτερο μισό περίπου της δεύτερης προ Χριστού χιλιετίας (οι

γνώμες διίστανται ως προς τον ακριβή χρονικό προσδιορισμό), με τις συλλαβογραφικές, τις συμφωνικές και φωνητικές γραμμικές αλφαβητικές γραφές και εν τέλει με τον αλφαριθμητικό κώδικα.

Ήδη από την εποχή των προϊστορικών σπηλαιογραφιών –του Lascaux, της Altamira, του Chauvet, για να αναφέρουμε ορισμένα από τα γνωστότερα ευρήματα– και την ιστορικά μεταγενέστερη εφεύρεση της γραμμικής αλφαβητικής γραφής, τόσο η *εικόνα* όσο και η *γραφή* συνιστούσαν πολιτισμικές τεχνολογίες κωδικοποίησης και αρχειοθέτησης που επέτρεπαν την επιλογή, αποθήκευση και επεξεργασία δεδομένων. Αμφότερες αποτελούν τεχνικές καταγραφής ιχνών πάνω σε στατικές άγραφες επιφάνειες, οι οποίες δεν κάνουν τίποτα άλλο από το να παγώνουν τις καθαρές ροές των οπτικοακουστικών δεδομένων σε στατικούς σημαίνοντες δείκτες. Δηλαδή, να μεταφράζουν το σιωπηλό, ανεικονικό χάος του εμπειρικού κόσμου σε κοινωνήσιμα σημεία, επενδύοντάς τον συμβολικο-φαντασιακά. Κατ’ αυτό τον τρόπο, ανέκαθεν προγραμματίζαν: επιδρούσαν διαμορφωτικά στην ψυχο-φυσιολογία της αντίληψης, κατασκεύαζαν ατομική και συλλογική μνήμη και, κατ’ επέκταση, διαμόρφωναν μοντέλα υποκειμενοποίησης, κοινώς παρήγαγαν τύπους υποκειμενικότητας.

Σύμφωνα με το κιτλεριανό ιστορικο-μιντιο-τεχνολογικό ερμηνευτικό μοντέλο, θα λέγαμε, πολύ χονδρικά, ότι μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα, το αρχείο της γνώσης και εμπειρίας μας υπήρξε κυρίως οπτικογλωσσικό ή, ακριβέστερα, οπτικογλωσσικά δομημένο: όλες οι ροές δεδομένων της ατέρμονα εκδιπλούμενης ζωής (αυτό που αποκαλούμε «χρόνο») έπρεπε να περάσουν από τη στενωπό του παγωμένου σημαίνοντος ίχνους· με άλλα λόγια, έπρεπε να εγκλωβιστούν και να μετουσιωθούν σε ένα φορμαλιστικό αλφαβητικό σύστημα είκοσι και κάτι γραμμάτων (άλλως ειπείν, σε χώρο). Αυτός, όμως, ο τρόπος εκκωδίκευσης απέκλειε αναγκαστικά και εκ των προτέρων τις γραμματικο-αλφαβητικά μη μεταφράσιμες ακολουθίες θορύβων, δηλαδή, το ίδιο το (ασύλληπτο και μη συμβολοποιήσιμο) *πραγματικό*: «η γραφή αποθήκευε γραφή, τίποτε περισσότερο και τίποτε λιγότερο»⁷. Τα πράγματα αλλάζουν άρδην στις αρχές του εικοστού αιώνα με την εφεύρεση του φωνογράφου και του κινηματογράφου: «εκείνο το οποίο ο φωνογράφος και ο κινηματογράφος, που το δεύτερο συνθετικό του ονόματός τους δεν προέρχεται τυχαία από το ρήμα *γράφω*, μετέβαλαν σε κάτι που μπορεί να αποθηκευτεί ήταν ο χρόνος: ως συχνότητες στον τομέα της ακουστικής, ως ακολουθίες καρέ (σεκάνς) στον τομέα της οπτικής»⁸.

Το αποφασιστικό βήμα θα επιτευχθεί το 1936 με τη σύλληψη από τον μαθηματικό Alan Turing (στο καθιδρυτικό κείμενό του με τίτλο: «On Computable Numbers, with an Application to the Entscheidungsproblem») της *Καθολικής Υπολογιστικής Μηχανής Διακριτών Καταστάσεων*, η οποία αποτέλεσε τη βάση για την κατασκευή των πρώτων υπολογιστών και εν συνεχεία, κατά τρόπο ολοκληρωτικό, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, όταν οι μηχανικοί της Intel (Ted Hoff, Federico Faggin και Stanley Mazor) σχεδίασαν και κατασκεύασαν την αρχιτεκτονική υλικού (hardware) του πρώτου ολοκληρωμένου 4-bit μικροεπεξεργαστή μαζικής παραγωγής, γνωστού με την κωδική ονομασία «Intel

4004»: αρχικά αποτυπώνοντάς τη διάταξη των περίπου δύο χιλιάδων κρυσταλλολυχνίων [trans(fer) (res)istors] και των διασυνδέσεών τους στην επιφάνεια μερικών δεκάδων τετραγωνικών μέτρων κυανοτυπίας, έπειτα σμικρύνοντας το πρότυπο σχέδιο στο μέγεθος ενός τσίπ και, τέλος, «εγγράφοντάς» το σε στρώσεις-δισκία πυριτίου με τη μέθοδο της ηλεκτρονικής λιθογραφίας⁹.

Έκτοτε, η επεξεργασία δεδομένων παύει να εμπίπτει στο πεδίο της (μονάχα κατ' ευφημισμό επονομαζόμενης, όπως απέδειξε κάτι παραπάνω από μισός αιώνας δομιστικών ερευνών στον τομέα της γλωσσολογίας και των ανθρωπιστικών επιστημών) «φυσικής γλώσσας». Τα μαθηματικά (οι τυπικές συμβολικές γλώσσες προγραμματισμού) και όχι η ζώσα ομιλούμενη γλώσσα (και το «νόθο» τέκνο/συμπλήρωμα αυτής: η παραδοσιακά εννοούμενη αλφαβητική γραφή), είναι πλέον αρμόδια για την αλγοριθμική επεξεργασία του πραγματικού. Και πράγματι, στους υπολογιστές δεν υπάρχουν λεκτικές ή εικονικές παραστάσεις. Όλα είναι αριθμός: ανεικονικές, άηχες, μη σημαίνουσες, ψηφιακά τυποποιημένες ακολουθίες των δύο πρώτων αριθμών του δεκαδικού συστήματος ή σύμφωνα με την ακριβή διατύπωση του Kittler:

«...ανεικονική, άηχη και άφωνη ποσότητα. Και από τη στιγμή που τα δίκτυα οπτικών ινών ανάγουν όλες τις μέχρι τώρα χωριστές ροές δεδομένων σε μία ψηφιακά τυποποιημένη ακολουθία αριθμών, οποιοδήποτε μέσο μπορεί να μεταφραστεί σε οποιοδήποτε άλλο. Με τους αριθμούς τίποτα δεν είναι αδύνατον. Διαμόρφωση σήματος, μετασχηματισμός, συγχρονισμός: επιβράδυνση, αποθήκευση, μετατόπιση συχνότητας, παραποίηση, σάρωση, χαρτογράφηση – η ολοκληρωτική ψηφιακή συγχώνευση των μέσων αναιρεί την ίδια την έννοια του μέσου. Αντί οι τεχνολογίες να συνδέονται με τους ανθρώπους, η απόλυτη γνώση μεταβάλλεται σε ατέρμονη ταινία».¹⁰

3. ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΔΙΑΚΥΒΕΥΜΑ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.

Στο σύμπαν του ψηφιακού κώδικα, το ζήτημα δεν είναι ο παλαιός φαντασιακός κόσμος της προθεσιακότητας, της σημασίας και της αναπαράστασης, αλλά η κατασκευή επιστημονικών μοντέλων ψηφιακής επεξεργασίας και υλοποίησης δυνητικών κόσμων εξίσου πραγματικών με τον φυσικό. Δηλαδή, τέχνη.

Οι ψηφιακά παραγόμενες φαινομενικές πραγματικότητες, τις οποίες εμείς κατασκευάζουμε και μέσα στις οποίες καλούμαστε να ζήσουμε εις το εξής, είναι και θα είναι ολοένα και περισσότερο δομικά συνυφασμένες με τον χειρισμό σημείων, συμβόλων και εικόνων. Και ετούτο έως ότου η έννοια της πραγματικότητας καταλήξει κάποτε να αφανιστεί, ολοκληρωτικά ταυτιζόμενη, ως προς την ουσία της, με την ίδια την τεχνική της χειραγώγησης σημείων.

Τα διαγράμματα, τα τρισδιάστατα γραφικά, οι συνθετικές εικόνες, οι ψηφιακές επιφάνειες διεπαφής, τα περιβάλλοντα εμπύθισης, τα ολογράμματα, τα αραχνοειδή γραφήματα, τα προγράμματα προσομοίωσης και μοντελοποίησης κ.ο.κ. διαρρηγνύουν και μετατοπίζουν τα όρια του παλαιού ιστορικού κόσμου της εμπειρικής αμεσότητας, θέτοντας εν αχρηστία τις παραδοσιακές οντολογικές ιεραρχήσεις και τις διαλεκτικές κατηγοριοποιήσεις του *είναι* και του *μη είναι*, του

πραγματικού και του φαινομενικού, του φυσικού και του τεχνητού, τις οποίες εξακολουθούμε, μολαταύτα, να επικαλούμαστε νοσταλγικά, μη μπορώντας ακόμη να παραιτηθούμε εξ ολοκλήρου από την παιδική επιθυμία μας για «αντικειμενική γνώση» και «αυθεντική εμπειρία».

Είναι κάτι παραπάνω από πρόδηλο ότι το παρόν και το ελευσόμενο μέλλον μας μάς επιφυλάσσει ακόμη περισσότερη τεχνητή νοημοσύνη, συνοδευόμενη από ολοένα και περισσότερες συνθετικές εικόνες, από ολοένα και περισσότερους ψηφιακά παραγόμενους εναλλακτικούς φαινομενικούς κόσμους, επιφάνειες διεπαφής και περιβάλλοντα εμπύθισης. Η εργασία του συμβολικού και η ακρίβεια του ρεαλισμού συνασπιζόμενες ολοένα και πιο αποτελεσματικά με τις υπολογιστικά υλοποιημένες λογικο-μαθηματικές διεργασίες θα μπορούν να παράξουν απείρως πολύπλοκες γνωσιακές αναπαραστάσεις. Υπ' αυτές τις συνθήκες, οι πραγματικές ενδεχομενικότητες θα *συμβαίνουν*, αφού όμως θα έχουν πρώτα προσομοιωθεί.

Οι τεχνολογίες της ψηφιακής μοντελοποίησης και προσομοίωσης συστημάτων δεν υπάγονται ούτε υπακούουν στην κραταιά παραδοσιακή πλατωνική οντολογία της «εικόνας καλού αντιγράφου» και του «κακού-άπιστου» ομοιώματος: τα προϊόντα τους δεν αποτελούν μία καθ' ομοίωση, καλή ή κακή αναπαραγωγή της πραγματικότητας (εν πάση περιπτώσει μιας οποιαδήποτε πραγματικότητας που επέχει θέση *πρωτοτύπου*). Τα σύγχρονα λογισμικά ψηφιακής μοντελοποίησης και προσομοίωσης κατασκευάζουν *ex nihilo* την πραγματικότητα και, από αυτή την άποψη, είναι πέραν του καλού και του κακού αντιγράφου. Πρόκειται για όργανα μαθηματικο-συμβολικής γραφής, τα οποία θεμελιώνουν άλλους λόγους και άλλα οράματα και επιτάσσουν την συγκρότηση μίας άλλου τύπου ριζοσπαστικής οντολογίας, ανοίγοντας νέους αχαρτογράφητους χώρους για δημιουργία και γνώση.

Μέχρι πρόσφατα πιστεύαμε ότι οι φυσικές γλώσσες (ομιλία) και η κωδικοποίησή τους σε αλφαβητικά σύμβολα (γραφή) αποτελούν μία ανεξάντλητη δεξαμενή οπτικο-ηχητικών μορφών: είχαμε μάθει να αναγνωρίζουμε στη γλώσσα την οποία μιλάμε/γράφουμε και η οποία μας ομιλεί/γράφει μία έσχατη υπερβατική στέγη, ένα ύστατο εργαλείο περιγραφής και ανάλυσης της (εσωτερικής και εξωτερικής) εμπειρικής πραγματικότητας, αλλά και ένα μέσο διαμόρφωσης του φαντασιακού. Μονάχα με την έλευση και την κυριαρχία μίας νέας τέχνης του μαθηματικο-συμβολικού χειρισμού, αποκαλύφθηκε εν τοις πράγμασι το *είναι* της φυσικής γλώσσας, το γεγονός ότι δεν είναι παρά ένα θεμελιωδώς ελλειπτικό *medium*, ένα αδύναμο συμπλήρωμα, ανίκανο να φτάσει τα ασύλληπτα επίπεδα αφαίρεσης και συνάμα συμπύκνωσης του πραγματικού. Τελούσαμε υπό τον αστερισμό της γλωσσικής *fictio*, η οποία δεν έκανε τίποτα άλλο από το να κατασκευάζει, να προγραμματίζει και να διαμορφώνει το φαντασιακό μας, το οποίο παρέμενε διαχωρισμένο από το πραγματικό. Πλέον τελούμε υπό τον αστερισμό της ψηφιακής *simulatio*, στην οποία το φαντασιακό τείνει να συμπέσει με το πραγματικό.

Οι ψηφιακές υπολογιστικές μηχανές καθιστούν πλέον δυνατή την ανάδυση εντελώς καινοφανών, ανήκουστων «μεταφορών», πρωτόγνωρων μαθηματικών

οντοτήτων προικισμένων με αυτονομία (παράξενοι ελκυστές, πολύπλοκες δομές, συνδιαπλεκόμενες ιεραρχίες, χαοτικές δυναμικές), ενός ολόκληρου σύμπαντος ποιητικών μορφών, η υλοποίηση των οποίων ξεπερνά το δομικά πεπερασμένο καθεστώς της φυσικής γλώσσας. Η παραγωγική ικανότητα των υπολογιστικών συστημάτων καθιστά δυνατή ακόμη και την προσομοίωση-υλοποίηση ασαφών μαθηματικών οντοτήτων, όπως ήταν οι θεωρητικά άλλοτε συνειλημμένες *ημι-υπολογίσιμες συναρτήσεις* ή τα *μη πεπερασμένα αυτόματα* του Αμερικανού μαθηματικού Alonzo Church, γνωστού από την θεμελιώδη στη θεωρία των υπολογιστικών συστημάτων «Θέση Church-Turing».

Η δυσπιστία μας απέναντι σε αυτούς τους εναλλακτικούς φαινομενικούς κόσμους που βλέπουμε να αναδύονται μέσα από τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές απηχεί μία οντολογική ανησυχία, η οποία μας ακολουθεί εδώ και τουλάχιστον 2.000 χρόνια και την οποία έχει συνοψίσει με έξοχο τρόπο στο ολιγοσέλιδο δοκίμιό του με τίτλο «Digitaler Schein» ο Vilém Flusser:

«Μπροστά στα δύσπιστα μάτια μας ξεπροβάλλουν μέσα από τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές κάποιοι εναλλακτικοί κόσμοι: γραμμές, επιφάνειες, σώματα και μάλιστα κινούμενα, συντεθειμένα από στιγμές. Αυτούς τους κόσμους, τους επενδυμένους με χρώματα και ήχους, ενδεχομένως να μπορούμε μελλοντικά να τους αγγίζουμε, να τους μυρίζουμε και να τους γευόμαστε. Και αυτή είναι μόνο η αρχή, διότι πολύ σύντομα τα τεχνητά υλοποιημένα κινούμενα σώματα, όπως αυτά αναδύονται από τους συμ-ψηφισμούς του υπολογιστή, θα μπορούν να εξοπλιστούν με τεχνητή νοημοσύνη τύπου Turing's Man, επιτρέποντας έτσι να εισέλθουμε σε διαλογική σχέση με αυτά.

Γιατί άραγε δυσπιστούμε απέναντι σ' αυτές τις συνθετικές εικόνες, τους τόνους και τα ολογράμματα; Γιατί τα μεμφόμαστε, αποκαλώντας τα «φαινομενικά», και γιατί δεν συνιστούν για εμάς κάτι το πραγματικό; Μία βεβαιωμένη απάντηση σε τούτο το ερώτημα θα ήταν η εξής: διότι, αυτοί οι εναλλακτικοί κόσμοι δεν είναι παρά ένας συμ-ψηφισμός στιγμών, νεφελώματα που αιωρούνται μέσα στο τίποτα. Μία τέτοια απάντηση είναι βεβαιωμένη, αφενός επειδή μετρά την πραγματικότητα ανάλογα με το βαθμό πύκνωσης της διασποράς, αφετέρου επειδή μπορούμε να στηριχτούμε σε μία τεχνική που μελλοντικά θα είναι σε θέση να πετύχει μία τέτοια πύκνωση των στιγμών όμοια με εκείνη των αντικειμένων του δεδομένου κόσμου. Το τραπέζι πάνω στο οποίο γράφω αυτό το κείμενο δεν είναι τίποτα άλλο από ένα πλήθος στιγμών. Όταν κάποτε τα στοιχεία του ολογράμματος του τραπέζιού θα είναι επαρκώς συμπυκνωμένα, τότε οι αισθήσεις μας δεν θα είναι σε θέση να τα ξεχωρίσουν. Το πρόβλημα τίθεται λοιπόν ως εξής: είτε οι εναλλακτικοί κόσμοι είναι τόσο πραγματικοί όσο και ο δεδομένος κόσμος, είτε ο δεδομένος κόσμος είναι εξίσου φασματικός με τους εναλλακτικούς κόσμους.

Εντούτοις, στο ερώτημα περί της δυσπιστίας μας απέναντι σ' αυτούς τους εναλλακτικούς κόσμους, υπάρχει και ένα άλλο είδος απάντησης. Αυτή η απάντηση βασίζεται στο γεγονός ότι πρόκειται για κόσμους που εμείς οι ίδιοι έχουμε σχεδιάσει και όχι για κάτι που μας έχει παρασχεθεί, όπως ο περιβάλλον κόσμος. Οι εναλλακτικοί κόσμοι δεν είναι κάτι το δεδομένο [Daten], αλλά κάτι το τεχνητά κατασκευασμένο [Fakten]. Η δυσπιστία μας προκύπτει από το ότι στέκουμε γενικότερα καχύποπτοι απέναντι στην τέχνη και σε καθετί τεχνητό. Η «τέχνη» είναι ωραία, αλλά μετατρέπεται σε ψεύδος αμέσως μόλις εξεταστεί υπό το φως της έννοιας της «φαινομενικότητας». Βεβαίως, η παραπάνω απάντηση οδηγεί σε μία περαιτέρω διερώτηση: «γιατί άραγε απατά η φαινομενικότητα; Υπάρχει κάτι που δεν απατά;» Αυτό είναι το καίριο ερώτημα, το γνωσιοθεωρητικό ερώτημα που οι εναλλακτικοί κόσμοι μας καλούν να απαντήσουμε.

[...] Ξεκινήσαμε με μια δυσπιστία απέναντι στους νεο-αναδυόμενους εναλλακτικούς κόσμους, επειδή είναι τεχνητοί και σχεδιασμένοι από εμάς τους ίδιους. Αυτή η δυσπιστία μπορεί τώρα να τεθεί στο πλαίσιο που της αρμόζει: πρόκειται για τη δυσπιστία του παλαιού, υποκειμενικού, γραμμικά σκεπτόμενου και με ιστορική συνείδηση ανθρώπου απέναντι στο Νέο, το οποίο βρίσκει την έκφραση του στους εναλλακτικούς κόσμους και δεν δύναται να συλληφθεί σύμφωνα με τις παραδεδομένες κατηγορίες του «αντικειμενικά πραγματικού» ή της «προσομοίωσης». Ερείδεται σε

μία τυπική, υπολογιστική, δομική συνείδηση, για την οποία το «πραγματικό» είναι ό,τι μπορεί να βιωθεί συγκεκριμένα (αισθάνομαι = βιώνω).¹¹

4. ΣΤΟΧΕΥΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ.

Στόχος της παρούσας μελέτης είναι η αναψηλάφηση, η γενεαλογική διερεύνηση και ανάλυση της καταγωγικής σκηνης αυτής της οντολογικής «δυσπιστίας» και «ανησυχίας», καθώς και το πώς ετούτοι οι ψυχικοί τόνοι αντανακλώνται, εμμέσως ή αμέσως, στη σύγχρονη θεωρητική διαμάχη που λαμβάνει χώρα γύρω από το καθεστώς της πραγματικότητας, όπως αυτό διαμορφώνεται υπό τις συνθήκες των νέων τεχνικών μέσων. Ή με ακόμη απλούστερα λόγια: η επαναπραγμάτευση, επανεξέταση και μετατόπιση του αρχαιότερου καθιδρυτικού προβλήματος της οντολογίας, ιδωμένου υπό το πρίσμα των τεχνολογιών ψηφιακής μοντελοποίησης και προσομοίωσης συστημάτων.

Εκκινώντας από την παραγωγή ενός λόγου που διακατέχεται από τον ψυχικό τόνο της νοσταλγίας, η οποία απορρέει από την απώλεια της αυθεντικής εμπειρίας, η παρούσα μελέτη θέτει το ερώτημα της ιστορικής απαρχής αυτού του λόγου και των εκάστοτε μεταγραφών του στην ιστορία της δυτικής σκέψης.

Πιο συγκεκριμένα, ήδη από το 2^ο μισό του 20^{ου} αιώνα και δώθε γινόμαστε μάρτυρες, εντός και εκτός ακαδημαϊκού χώρου, μίας διττής κατάστασης: ανθιστάμενο στη ραγδαία ανάπτυξη που σημειώνεται στον τομέα των τεχνολογιών, ένα μεγάλο μέρος της σύγχρονης κριτικής σκέψης, διακατεχόμενο από μία ορισμένη θέληση για διάλυση της φαινομενικότητας και πραγματική παρουσία, επιχειρεί να περιγράψει τα δεινά της απώλειας του *είναι* –συνέπεια της πρωτοκαθεδρίας της τεχνολογίας– εγκαθιστάμενο στο έδαφος του ίδιου του συστήματος σκέψης που θεμελίωσε και έθρεψε τον τεχνολογικό ορθολογισμό, τις επιπτώσεις του οποίου αυτή η ανθρωποκεντρική κριτική σκέψη σήμερα καταγγέλλει και καταδικάζει. Γι' αυτή την κριτική, η κυριαρχία της επιστήμης και της τεχνικής σηματοδοτεί την ανάδυση μίας νέας ειδωλοποιητικής τέχνης, της οποίας τη μυθοποιητική δύναμη το επιστημονικό πνεύμα όφειλε –τουλάχιστον από την εποχή του Διαφωτισμού– αλλά απέτυχε να προλάβει και να απωθήσει.

Πράγματι, η προϊούσα εκμηχάνιση της αντίληψης –αποτέλεσμα της ολοκληρωτικής κυριαρχίας των τεχνικών μέσων στις κοινωνίες του ύστερου καπιταλισμού– συνήθως παρουσιάζεται από τη σύγχρονη κριτική σαν μία ολέθρια κατάσταση, η οποία σηματοδοτεί την απώλεια ενός υποτιθέμενου φυσικού βλέμματος πάνω στα καθαυτό πράγματα: ο κοσμοθόρυβος των αναλογικά και ψηφιακά παραγόμενων εικόνων που κατακλύζουν τη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα, αίρει την αμεσότητα της εμπειρίας και αλλοιώνει την αισθητηριακή αντίληψη, αναιρώντας τον πραγματικό κόσμο σε μία επάλληλη διαστρωμάτωση εικόνων και προσομοιώσεων, οι οποίες ωθούν προς μία υπνωτική συμπεριφορά.

Αυτή η εικονοκλαστική στάση –η οποία πενθεί τη διάλυση της συμπαγούς, ζώσας εμπειρίας των αντικειμένων– προσδιορίζει, άλλοτε καθ' ολοκληρίαν και

άλλοτε σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, αμέσως ή εμμέσως, το κριτικό έργο πολλών σπουδαίων στοχαστών, οι οποίοι συνδέουν την ακραία τεχνολογική αρμάτωση των αισθήσεων με μία πολιτική της αμνησίας, της ταχύτητας και του φωτοκεντρισμού, η οποία φέρει τα χαρακτηριστικά οντολογικής καταστροφής: το άμεσο, αυθεντικό βίωμα εξαφανίζεται μέσα στις δευτερογενείς εικονικές παραστάσεις του. Και ετούτο γιατί τα νέα υπεραφαιρετικά, σχεδόν οργανικά περιβάλλοντα, σχεδόν επικολημένα στο νευρικό μας σύστημα, αναλαμβάνουν να δομήσουν την αντίληψή μας, σε τέτοιο βαθμό που αυτή δεν ισοδυναμεί πλέον με «φυσική υποδοχή» ενός εξωτερικού ερεθίσματος, αλλά με ενεργητική οπτικοποιητική δραστηριότητα, η οποία συρρικνώνει και διαλύει τον «άνθρωπο», όπως κατά παράδοση τον γνωρίζαμε, ανάγοντάς τον στο καθεστώς ενός εκμηχανισμένου, απανθρωποποιημένου, εργαλειοποιημένου υπολλείμματος.

Βασικό μέλημα της παρούσας μελέτης είναι να καταδείξει ότι αυτοί οι – έκδηλοι ή λανθάνοντες, ενσύνειδοι ή ασύνειδοι– λόγοι «υπέρ της αυθεντικότητας» αντλούν την υπόστασή τους, συγκροτούνται και νομιμοποιούνται στο εσωτερικό ενός ιστορικά προσδιορισμένου, μέσα στην πολυμορφία του, κυρίαρχου μορφώματος λόγου –εκείνου της κλασικής ουμανιστικής, ανθρωποστραφούς οντολογίας και μεταφυσικής που αποτέλεσαν επί αιώνες το κυρίαρχο λειτουργικό σύστημα της δυτικής σκέψης– το οποίο δομείται επί τη βάση μίας αντιθετικής λογικής: του *είναι* και του *ομοιώματος* (μη *είναι*), της *αλήθειας* και της *φαινομενικότητας*, του *φυσικού* και του *τεχνητού*.

Παράλληλα με αυτόν το λόγο, όμως, στις σελίδες που ακολουθούν αναδεικνύεται και καταγράφεται η ύπαρξη ενός άλλου, εξίσου σημαντικού, περισσότερο «υποψιασμένου», «κονστρουκτιβιστικού» λόγου της δυτικής παράδοσης, ο οποίος διερευνά και φωτίζει τις βαθύτερες δομές του προβλήματος υπό μία εξωθητική προοπτική: διεισδύει και αποκαλύπτει την πραγματικότητα της φαινομενικότητας, τους αδιαφανείς μηχανισμούς παραγωγής της. Ενός λόγου που αναγνωρίζει (στην περίπτωση της πρώτης *Κριτικής* του Kant) και επαναξιολογεί ριζικά (στην περίπτωση των γενεαλογικών αποδομήσεων του Nietzsche) τη *φαινομενικότητα* και το λειτουργικό-δομικό ρόλο που διαδραματίζει στον ανθρώπινο νοητικό-γνωστικό μηχανισμό, όχι απλώς ως μία έννοια αντίθετη προς εκείνη της *αλήθειας*, αλλά ως το αναγκαίο συμπλήρωμά της.

Στον 20^ο αιώνα, αυτός ο ριζοσπαστικός κριτικός λόγος βρίσκει το επιστέγασμά του: α) σε *γνωσιοθεωρητικό επίπεδο*, με διαφορετικούς τρόπους, στις *επιστήμες του τεχνητού*¹² (θεωρία της πληροφορίας, κυβερνητική, τεχνητή νοημοσύνη), καθώς και στις μνιοτεχνολογικές αναλύσεις πρώτης και δεύτερης γενεάς (των Harold Innis, Marshall McLuhan, Friedrich Kittler, Norbert Bolz, Vilém Flusser κ.α.) και β) σε *υλικοτεχνικό επίπεδο*, στις εφαρμοσμένες τεχνολογίες ψηφιακής μοντελοποίησης και προσομοίωσης συστημάτων, όπου η εν λόγω μεταφυσικοθεολογική αντίθεση τείνει να καταστεί ανενεργή.

Κατ' αντίθεση προς την πλατωνική οντολογία του *ομοιώματος*, οι ψηφιακά προσομοιωμένοι, μέσω μοντελοποίησης, φαινομενικοί κόσμοι δεν συνιστούν δευτερογενή ομοιώματα-τεχνουργήματα μίας οντολογικά αρχέτυπης,

αντικειμενικής πραγματικότητας, αλλά εναλλακτικούς κόσμους προικισμένους με όλα εκείνα τα στοιχεία που κατά παράδοση και κατά συνήθεια αποδίδουμε σε αυτό που εννοούμε ως *φυσικό-πραγματικό κόσμο* (οργάνωση, δομική πολυπλοκότητα, αυτονομία, κτλ.).

Με απλά λόγια, η προσομοίωση δεν αναπαριστά μιμητικά την πραγματικότητα, δεν την αντιγράφει, δεν την επαναλαμβάνει, αλλά την κατασκευάζει εκ νέου, βάσει προγραμμαμάτων και λογικο-μαθηματικών μοντέλων, θέτοντας έτσι υπό κρίση τα όρια μεταξύ εμπειρικής πραγματικότητας και κατασκευασμένου μοντέλου, εν τέλει μεταξύ «ζώσας» πραγματικότητας και απατηλής φαινομενικότητας ή φύσης και τέχνης.

Για τους ψηφιακά «ανεκπαίδευτους» της εποχής μας –τους καθηλωμένους ολοκληρωτικά στον Γαλαξία του Γουτεμβέργιου και της εγγραματοσύνης– μία τέτοια θέση σαν την παραπάνω ενδεχομένως να ηχεί εξαιρετικά αφηρημένη, ίσως υπερβολική, προβοκατόρικη ή ακόμη και ακατανόητη. Για τον οποιονδήποτε, όμως, ο οποίος κατέχει στοιχειώδεις γνώσεις χρήσης των διαφόρων σύγχρονων λογισμικών τρισδιάστατης μοντελοποίησης, προσομοίωσης και εμφύχωσης (βλ. ενδεικτικά τα: Autodesk 3ds Max, Maya 3D, Blender 3D, Cinema 4D, Zbrush κ.α.), η παραπάνω θέση αποτελεί μία καθ' όλα απτή πραγματικότητα: εκκινώντας από ένα στοιχειώδη αμορφοποίητο όγκο ψηφιακής ύλης, ο χρήστης δύναται να τον υποβάλλει σε μεγίστης ακριβείας εξαντλητική παραμετροποίηση (φόρμα, κίνηση, φως, υφή κ.ο.κ.) με αποτέλεσμα την ψηφιακή σύνθεση καινοφανών τεχνητών περιβαλλόντων που όχι μονάχα δεν αναπαράγουν μιμητικά την πραγματικότητα, αλλά τουναντίον την προπαρασκευάζουν, προσδίδοντάς της τις ελευσόμενες μορφές της.

Για πρώτη φορά στην ιστορία των συστημάτων αναπαράστασης (μία απηρχαιωμένη έννοια, ανήκουσα στην τάξη της κλασικής οντολογίας, η οποία χρησιμοποιείται εδώ εντελώς συμβατικά για λόγους διευκόλυνσης της κατανόησης), είμαστε σε θέση να μιλάμε για μία, αν όχι απόλυτη και ολοκληρωτική, τουλάχιστον άνευ προηγουμένου αποδόμηση, μέσω της τεχνολογίας, της μεταφυσικοθεολογικής θέλησης για *αλήθεια και πραγματική παρουσία*, την οποία ο Derrida έχει ουσιαστικά περιγράψει υπό τους ακόλουθους όρους:

«Προαισθανόμαστε λοιπόν ήδη ότι ο φωνοκεντρισμός συγγέεται με τον ιστορικό καθορισμό του νόηματος του είναι εν γένει ως παρουσίας, μαζί με όλους τους υποκαθορισμούς, όσους εξαρτώνται από αυτή τη γενική μορφή και οργανώνουν μέσα της τα συστήματά τους και την ιστορική τους αλληλουχία (παρουσία του πράγματος απέναντι στο βλέμμα ως είδος, παρουσία ως υπόσταση/ουσία/ύπαρξη, χρονική παρουσία του τώρα ή της στιγμής, παρουσία του *cogito* στον εαυτό του, συνείδηση, υποκειμενικότητα, συμπαρουσία του άλλου και του εαυτού μου, δυποκειμενικότητα ως αποβλεπτικό φαινόμενο του *ego* κτλ.). Συνεπώς, ο λογοκεντρισμός είναι εδώ αλληλένδετος με τον καθορισμό του είναι του όντος ως παρουσίας».¹³

«Σε ένα εγχείρημα «στρατηγικής» επιστροφής, με εξιδανικευτικό τρόπο, σε μία καταγωγή ή σε μία «προτεροαιότητα» που θεωρείται απλή, αζέραιη, φυσιολογική, καθαρή, δεδομένη, συνεκτική, προκειμένου στη συνέχεια να αντιληφθούμε την παραγωγή, την περιπλοκή, την υποβάθμιση, τη σύμπτωση κτλ. Όλοι όσοι ασχολούνται με τη μεταφυσική έχουν κινηθεί με αυτό τον τρόπο, από τον Πλάτωνα έως τον Rousseau και από τον Descartes έως τον Husserl: το καλό πριν από το κακό, το

θετικό πριν από το αρνητικό, το καθαρό πριν από το ακάθαυτο, το απλό πριν από το σύνθετο, το ουσιαστικό πριν από το συμπτωματικό, το προς μίμηση πριν από τη μίμηση κτλ. Δεν πρόκειται μόνο για μία μεταφυσική χειρονομία μεταξύ άλλων· πρόκειται για την απαίτηση της μεταφυσικής, για την πιο σταθερή, βαθιά και δυναμική διαδικασία της».¹⁴

Αυτό ακριβώς το γεγονός –ότι για πρώτη φορά στην ιστορία του δυτικού πολιτισμού μπορούμε να μιλάμε για μία, αν όχι απόλυτη και ολοκληρωτική, τουλάχιστον άνευ προηγουμένου αποδόμηση, μέσω των μιντιοτεχνολογιών, της μεταφυσικοθεολογικής θέλησης για *αλήθεια και πραγματική παρουσία*– επιφέρει μία σειρά από θεμελιώδεις συνέπειες (φιλοσοφικής, επιστημολογικής και αισθητικής τάξεως), οι οποίες, στις σελίδες που ακολουθούν, εκτίθενται, αναλύονται και αξιολογούνται, μέσα από την –γραμμική για λόγους κατανοησιμότητας και επιλεκτική για λόγους οικονομίας του κειμένου– ιστορία μίας έννοιας σε ορισμένες από τις πλέον κομβικές στιγμές της ανάπτυξης της εντός του κειμενικού οικοδομήματος της δυτικής σκέψης: της έννοιας της *φαινομενικότητας*, της πραγματικότητάς της, της φύσης και λειτουργίας της, των τρόπων και μηχανισμών παραγωγής της, επ’ αφορμή και υπό το φως των κυρίαρχων στις μέρες μας τεχνολογιών μοντελοποίησης και προσομοίωσης συστημάτων.

5. ΑΚΟΜΗ ΠΙΟ ΣΥΓΚΕΚΡΙΜΕΝΑ, ΑΚΟΜΗ ΠΙΟ ΓΕΝΙΚΑ.

Με την ραγδαία, μαζική επέλευση των ψηφιακών υπολογιστικών τεχνολογιών στον αλφαριθμητικά δομημένο βίοκοσμό μας, η έννοια της *πραγματικότητας* – αποκύημα η ίδια ενός πολιτισμού αλφαριθμητικά συγκροτημένου– αλλάζει ριζικά: η ιστορία μας διδάσκει ότι η έννοια της *πραγματικότητας* καθίσταται προβληματική, όταν μεταβάλλεται το σημασιακό περιεχόμενο της συμμετρικά αντίθετης προς αυτήν έννοιας, εν προκειμένω της έννοιας της *φαινομενικότητας*.

Στις μέρες μας, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, οι νέες τεχνολογίες της προσομοίωσης κλονίζουν την παραδοσιακή, διαλεκτική αντίθεση μεταξύ του *πραγματικού* και του *φαινομενικού*, του *είναι* και του *ομοιώματος*, θέτοντας την ίδια στιγμή επιτακτικά το αίτημα του επαναπροσδιορισμού της. Ποιες είναι οι φιλοσοφικές, αισθητικές, επιστημολογικές συνέπειες ενός τέτοιου οντολογικού καθεστώτος;

Υπό μία έννοια, λοιπόν, το μείζον ερώτημα που τίθεται εδώ δεν μπορεί παρά να προσλάβει τη μορφή μίας οξύτερης αναδιατύπωσης και λεπτομερειακής διερεύνησης της οντολογικής απορίας που κατατρώχει και στοιχειώνει τη φιλοσοφική σκέψη ήδη από τις απαρχές της: η *φαινομενικότητα* (το *ομοίωμα*) διαθέτει ένα *είναι* ή ισούται με το *μηδέν*;

Σε αυτή τη διερώτηση –παραπληρωματική προς το ερώτημα περί του *είναι του όντος*, δια του οποίου το ζήτημα του *είναι* διανοίχθηκε για πρώτη φορά στην αρχαία ελληνική σκέψη– εντοπίζονται οι απαρχές της δυτικής οντο-θεο-λογίας. Καθιερωτική στιγμή αυτού τού θεμελιωτικού α-πορητικού στοχασμού υπήρξε η παρμενίδεια θεωρία του *είναι*, την οποία ανέλαβε να εξελίξει και να διαιωνίσει,

όχι δίχως διαφοροποιήσεις ή ρήξεις, η πλατωνική κριτική στα ομοιώματα ως μέσα παραγωγής της απάτης και της φαινομενικότητας.

Σε αυτήν την πλατωνική, ουσιοκρατική κριτική της τέχνης της φαινομενικότητας εξακολουθεί να ερείδεται και ένα μεγάλο μέρος της σύγχρονης κριτικής στον δυτικό, τεχνικό ορθολογισμό, στον οποίο αποδίδεται σήμερα η προαγωγή και η κυριαρχία της μυθοποιητικής δύναμης του καπιταλιστικού, εικονικού ψευδόκοσμου.

Ιστορικά, η φιλοσοφία έλκει την καταγωγή από εκείνο ακριβώς το σημείο όπου η σκέψη στρέφεται ενάντια στην απειλή που γεννιέται από την διάκριση μεταξύ του *είναι* και της *φαινομενικότητας*. Πρόκειται για την παλαιότερη και την πλέον πρωταρχική διάκριση που συνοψίζει καιρία το ουσιαστικό πρόβλημα με το οποίο ήλθαν αντιμέτωποι για πρώτη φορά οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι, και η οποία είναι αξεδιάλυτα συνυφασμένη με μία άλλη θεμελιακή διάκριση, εκείνη μεταξύ του *είναι* και του *γίνεσθαι*.

Για την τρέχουσα, φιλοσοφική αντίληψη, η διάκριση του *είναι* και του *φαίνεσθαι*, και κατ' επέκταση του *είναι* και του *γίνεσθαι*, εννοείται ως αντίθεση του *πραγματικού*, *αυθεντικού*, *αληθινά όντος*, το οποίο είναι σταθερό και αέναα παρόν στον εαυτό του, προς το *μη πραγματικό*, *αναυθεντικό* και, άρα, *φαινομενικό*, το οποίο συγκαλύπτει το *είναι* και από το οποίο το τελευταίο πρέπει να αποσπαστεί. Ο όρος *φαινομενικό* προσδιορίζει γενικά την επενέργεια του *φαίνεσθαι*, τον εφήμερο κόσμο των πεπερασμένων, αισθητών παραστάσεων, την εμπειρική σφαίρα, εν τέλει τον κόσμο του *γίνεσθαι*.

Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Martin Heidegger στο *Einführung in die Metaphysik*,¹⁵ για τους πρώτους Έλληνες φιλοσόφους, ο πρωταρχικός διαχωρισμός του *είναι* από το *φαίνεσθαι*, καίτοι υπαρκτός, δεν είχε ακόμη φορτιστεί μεταφυσικά με εκείνο το στοιχείο του χάσματος το οποίο εισήγαγε αργότερα ο Πλάτωνας, διακρίνοντας ανάμεσα σε έναν ανώτερο, υπεραισθητό τόπο του Είναι ως Ιδέας και σε έναν κατώτερο αισθητό κόσμο των φαινομενικών όντων. Στην προσωκρατική σκέψη δεν είχε ακόμη τεθεί το ζήτημα της αυστηρής, φιλοσοφικής θεμελίωσης της μεταφυσικής δυαδικότητας ενός ιδεατού κόσμου των ουσιών, ο οποίος εννοείται ως ο μόνος αληθινός, και ενός κόσμου των φαινομένων, ο οποίος υποβιβάζεται και εξισώνεται με την απατηλή επίφαση και τη φαινομενικότητα. Απεναντίας, γι' αυτή την πρόιμη –και ως εκ τούτου την πλέον αυθεντική– μορφή φιλοσοφικής σκέψης, ο πρωταρχικός αποχωρισμός του *είναι* και του *φαίνεσθαι* δήλωνε και μαρτυρούσε την αναγκαία ύπαρξη μίας εσωτερικής μεταξύ τους συνάφειας: καίτοι διακρινόμενα το ένα από το άλλο, το *είναι* και το *φαίνεσθαι* συνανήκουν στη βάση μίας κρυμμένης ενότητας, η οποία συνιστά τον όρο δυνατότητας του αποχωρισμού τους.

Το να κατανοήσουμε αυτή τη διάκριση μέσα στην αυθεντικότητά της, το να συλλάβουμε το ιδιάζον καθεστώς αυτού του αποχωρισμού εν τη ενότητι προϋποθέτει, κατά τον Heidegger, να ανασυστήσουμε τις ευρύτερες διανοητικές συνθήκες υπό τις οποίες παρήχθη, πράγμα που σημαίνει να εννοήσουμε εις βάθος τον ουσιαστικό τρόπο με τον οποίο η σημασία του *φαίνεσθαι* (*Schein*) συνδιαπλέκεται πρωταρχικά με τη σημασία του *είναι* (*Sein*): το γεγονός ότι κάτι

φαίνει, δηλαδή ότι κάτι φανερώνεται καθιστώντας τον εαυτό του πρόδηλο, δεν σημαίνει απλά ότι προσκτάται μία δευτερογενή φαινόμενη επιφάνεια, δευτερογενή ως προς την πρωτογενή οντότητά του, αλλά ότι με αυτή την προσέλευσή του στο επιφαίνεσθαι εκδηλώνει την παρ-ουσία του, *είναι* παρ-όν. Επομένως, η φαινόμενη επιφάνεια δεν αποτελεί κάτι το επιγενόμενο ή εξωτερικό προς το *είναι*, αλλά ισούται με την ίδια την κυριαρχούσα ισχύ του: μέσω της προφανούς παρ-ουσίας του, το πράγμα *είναι*, καθίσταται παρ-όν. Στην πρωταρχική ελληνική σημασία του, το Φύειν (η Φύση) είναι ήδη Φαίνεσθαι:

«Οι ρίζες φύ- και φά- σημαίνουν το ίδιο πράγμα. Φύειν, η πρόβαση που στηρίζεται στον εαυτό της, είναι φαίνεσθαι, φωτίζειν, αυτό-δεικνύειν, επιφαίνεσθαι. [...] Θα ήταν πολύ διδακτικό να αποσαφηνίζαμε την ονομαστική δύναμη αυτής της λέξης, ξεκινώντας και από τους μεγάλους Έλληνες ποιητές. Θα ήταν αρκετό εν προκειμένω να σημειώναμε πώς για τον Πίνδαρο η φύς συνθέτει τον βασικό καθορισμό της ανθρώπινης ύπαρξης [...]. Φυά σημαίνει αυτό που πρωταρχικά και αυθεντικά υπάρχει: το ήδη παρ-όν, σε διάκριση από το κατοπινά επιβαλλόμενο με βία ως πεποιημένο και επενεργημένο. [...] Για τους Έλληνες..., 'Είναι' σημαίνει 'επιφαίνεσθαι'. Το Φαίνεσθαι δεν είναι κάτι επόμενο που ενίοτε συμβαίνει στο Είναι. Το Είναι ουσιώνεται ως Επιφαίνεσθαι. [...] Το Είναι ουσιώνεται ως Φύσις. Η προβαίνουσα κυριάρχηση είναι επιφάνεια. Και έρχεται στην προ-φάνεια. Ήδη τούτο συνεπάγεται: το Είναι, δηλ. το επιφαίνεσθαι, εξέρχεται από την κάλυψη. Καθώς το ον ως τοιοῦτο ε ί ν α ι, τίθεται και ίσταται στην εκ-κάλυψη, στην αλήθεια. [...] Η αλήθεια ανήκει στην ουσία του Είναι. Το να είναι ον σημαίνει: να έρχεται στην προ-φάνεια, να προβαίνει [ανα]-φαινόμενο, να αυτό-τίθεται, να παρ-άγεται».¹⁶

Συνεπώς, μπορούμε να πούμε, υιοθετώντας την χαιντεγγεριανή ορολογική ιδιόλεκτο της *αυθεντικότητας*, ότι κατά την πρώτη διάνοιξη του ζητήματος του *είναι* στην ελληνική σκέψη, η φαινομενικότητα ως επενέργημα του φαίνεσθαι δεν εννοείται ούτε αντιμετωπίζεται ως απλό επιφαινόμενο ή υποβαθμός του *είναι*, αλλά σε ουσιακή ενότητα με το τελευταίο.

Και επειδή αυτή η ουσιακή ενότητα υπάρχει κατά τρόπο αυθεντικό και αναγκαίο, το στοιχείο της πλάνης και της απάτης δεν επι-συμβαίνει (πλατωνικά) στο *είναι* ως κάτι το αναυθεντικό, αναληθές και μη πραγματικό, αλλά αναδύεται μέσα από ετούτη ακριβώς τη συνάφεια του *είναι* και του *φαίνεσθαι*, ως αναπόσπαστο στοιχείο της:

«Διότι, το είναι και το φαίνεσθαι συνανήκουν και ως σηνανήκοντα εμφανίζονται πάντα μαζί, και καθώς είναι πάντοτε μαζί, μεταστοιχειώνονται το ένα στο άλλο και έτσι προκαλούν συνεχώς σύγχυση».¹⁷

Το στοιχείο της πλάνης προκύπτει από αυτή ακριβώς την πάντοτε ενυπόστατη και εν δυνάμει σύγχυση, η οποία για να ελεγχθεί και να αποφευχθεί, έπρεπε διαρκώς η σκέψη να προσπαθεί να καταδαμάσει εκείνη την αναγκαιότητα που κάνει το *είναι* να βυθίζεται στο *φαίνεσθαι*, να τα καθιστά διακριτά, αποσπώντας το ένα από το άλλο, δίνοντας έτσι προτεραιότητα στην «αλήθεια ως εκκάλυψη και κατά της κάλυψης· στην έκ-κρυψη κατά της απόκρυψης, δηλαδή κατά της επικάλυψης και της παραλλαγής».¹⁸

Η πλάνη, η απατηλότητα δεν προσδιορίζει την ενέργεια επί του *είναι* μίας δύναμης της φαινομενικότητας που κείται έξω από τη φύση του *είναι*· τουναντίον συμπεριγράφει το χώρο που διανοίγεται στη συνδιαπλοκή του *είναι*, της

εκκάλυψης και του φαίνεσθαι – έναν χώρο όμως που ανήκει ουσιαστικά και ζωτικά στη φύση του *είναι*. Η διάκρισή τους έγκειται ουσιαστικά στην ενδογενή συνάφεια και ενότητα τους: η δυνατότητα του αποχωρισμού τους αναφέρεται στο έδαφος της θεμελιακής συνδιαπλοκής τους, ως εάν αυτή η δυνατότητα να μετέχει της ίδιας της ουσίας του *είναι*.

Λόγω αυτής ακριβώς της εσωτερικής συνάφειας που προσδένει το *είναι* στο φαίνεσθαι και αντιστρόφως, η σκέψη προσπαθεί εναγωνίως να προστατεύσει και να διατηρήσει το πρώτο αποσπασμένο και σε διάσταση, προκειμένου να προλάβει την απειλητική επιστροφή και βύθισή του στο καθεστώς σύγχυσής του με το φαίνεσθαι.

Αυτός ο αγώνας ανάμεσα στο *είναι* και το φαίνεσθαι, υπό το καθεστώς του οποίου γεννιέται και υποστασιοποιείται η φιλοσοφική σκέψη στην πιο αυθεντική και πρωταρχική μορφή της, κατοπτρίζεται με τον πλέον καθάριο τρόπο στην ποιητική αποτύπωσή του στην αρχαία τραγωδία: το τραγικό δράμα δείχνει το *είναι* σε έναν ανηλεή αγώνα με τη φαινομενικότητα. Τη στιγμή όμως που η τραγική σκηνή εμφανίζεται ως ο τόπος μιας εναγωνίας προσπάθειας να αποσπαστεί το *είναι* από την *εκτυφλωτική* φαινομενικότητα που το συγκαλύπτει και το συσκοτίζει, ταυτόχρονα λαμβάνει την τελευταία στα σοβαρά, έχοντας συνείδηση της δύναμής της και της κυριαρχούσας συμμετοχής της στην ουσία του *είναι*.

Υπ' αυτό το πρίσμα, ο «Οιδίπους τύραννος» δύναται να εκληφθεί ως η κατ' εξοχήν τραγωδία, καθότι το δράμα του Σοφοκλή αποτελεί –σύμφωνα με τον Heidegger, ο οποίος με τη σειρά του επαναλαμβάνει την ερμηνευτική προσέγγιση του Karl Reinhardt– την κατ' ουσίαν περιπέτεια της φαινομενικότητας, περιπέτεια κατά την οποία το τραγικό συμβαίνον είναι αξεδιάλυτα συνυφασμένο με τη θεμελιακή σχέση και σύγκρουση ανάμεσα στο *είναι* και το φαίνεσθαι:

«Για τη σκέψη των πρώτων Ελλήνων διανοητών, η ενότητα και ο ανταγωνισμός του *Είναι* και του φαίνεσθαι είχε πρωταρχική ισχύ. Ωστόσο, όλα τούτα εκφράστηκαν κατά τον ύψιστο και καθαρότερο τρόπο στην ελληνική τραγική ποίηση. Ας σκεφθούμε πάνω στον 'Οιδίποδα τύραννο' του Σοφοκλή. Ο Οιδίποδας στην αρχή είναι ο σωτήρας και ο βασιλιάς της Πολιτείας· ζει στη λάμψη της δόξας του και στην εύνοια των θεών. Θα εκδιωχθεί από τούτο το φαίνεσθαι, το οποίο δεν είναι απλή υποκειμενική άποψη, που ο Οιδίποδας έχει για τον εαυτό του, αλλά είναι αυτό όπου εντός του συμβαίνει η εμφάνεια της υπαρξής του, όταν η εκκάλυψη [αλήθεια] του *Είναι* του θα τον δείξει φονιά του πατέρα του και ατιμαστή της μητέρας του. Ο δρόμος που οδηγεί από εκείνη τη μεγαλόπρεπη αρχή έως αυτό το θλιβερό τέλος, είναι ένας αγώνας ενιαίος και μοναδικός ανάμεσα στο φαίνεσθαι (κάλυψη και παραλλαγή) και στην εκκάλυψη (στο *Είναι*). Την πόλη την πολιορκεί η 'κάλυψη' του φονιά του πρώην βασιλιά Λαίου. Με το πάθος ενός ανθρώπου που ίσταται στην ανοικτότητα της δόξας και που είναι Έλληνας, ο Οιδίποδας πάει να ξεσκεπάσει αυτή την 'κάλυψη'. Βήμα το βήμα, πρέπει να στήσει τον εαυτό του στην εκκάλυψη [αλήθεια], την οποία στο τέλος μπορεί να την αντέξει, μόνον αφού εξορύξει ο ίδιος τα μάτια του, δηλαδή εξερχόμενος από όλο το φως, αφήνοντας το μανδύα της νύκτας να τον περιβάλλει, και κραυγάζοντας, ως τυφλός πλέον, να ανοίξουν όλες οι θύρες, ώστε ένας τέτοιος άνθρωπος να αποκαλυφθεί στο λαό ακριβώς αυτός που *είναι*».¹⁹

Περικυκλωμένος και στοιχειωμένος από τις δυνάμεις της φαινομενικότητας, ο Οιδίπους ενσαρκώνει παραδειγματικά το πάθος της αποκάλυψης του *είναι*. Και

έτσι μετατρέπεται σε αρχέγονη εικόνα του τραγικού και αρχέτυπο όλων των επερχόμενων γενεαλογιών της φαινομενικότητας.

Κάνοντας ένα στοχαστικό άλμα, θα μπορούσαμε να πούμε, ίσως όχι αυθαίρετα, πως σε ετούτη την καταγωγική σκηνή εγγράφεται γενεαλογικά και η φροϋδική ψυχανάλυση, η οποία προσανατολίζεται ρητά προς τη δομή του Οιδίποδα: η ίδια η ψυχανάλυση, τη στιγμή που λαμβάνει το μύθο του Οιδίποδα ως αντικείμενο, ταυτίζεται με αυτόν ή, για να το διατυπώσουμε σωστότερα, προσομοιώνει τη δομή του, δίνοντας μας το δικαίωμα να μιλάμε για Οιδιπόδειο ή για πρωταρχική σκηνή της ψυχανάλυσης στον αγώνα της ενάντια στη φαινομενικότητα. Η ψυχανάλυση συνέχεται και ορίζεται από την ίδια την Οιδιπόδεια δομή του πάθους της αποκάλυψης, μία δομή την οποία αναλαμβάνει να λύσει γνωσιοθεωρητικά και να τη διαλύσει. Το ίδιο, όμως, ισχύει και για το έτερο μείζον σύστημα σκέψης αποκαλυπτικού χαρακτήρα του 20^{ου} αιώνα, τη διαλεκτική του Διαφωτισμού (Adorno & Horkheimer), η οποία αναγιγνώσκει στις περιπέτειες του δύσμοιρου Οδυσσέα μία όμοια δομή.²⁰ Η τραγωδία του τυφλωμένου Οιδίποδα και το έπος του χτυπημένου από τη μοίρα Οδυσσέα δηλούν με τον ίδιο τρόπο το θανατηφόρο αγώνα που διεξάγεται ανάμεσα στο *είναι* και τη *φαινομενικότητα*.

Κατά την προσωκρατική αρχαιότητα, αυτή η σύγκυση και αυτός ο διηνεκής αγώνας ανάμεσα στις δυνάμεις του *είναι* και του *φαίνεσθαι* δεν έφεραν αρνητικό πρόσημο, αλλά γίνονταν αντικείμενο κατάφρασης, διανοίγοντας το ζωτικό χώρο διεξαγωγής ενός μοναδικά δημιουργικού, καθ' όλα σοβαρού παιχνιδιού, στο οποίο η ελληνική ύπαρξη διακύβευε:

«κατά τον πιο ριζικό και άγριο τρόπο το θεμελιακό πάθος της, το πάθος της εκκάλυψης του Είναι, δηλαδή τον αγώνα για το ίδιο το Είναι. Ο Χαϊντεγκερν... λέγει αυτή την εισδυτική φράση: 'Ίσως ο τύραννος Οιδίποδας έβλεπε πολύ'. Αυτή η υπερβολική όραση είναι ο θεμελιώδης όρος για κάθε μεγάλο ερώτημα και για κάθε μεγάλη γνώση, καθώς και ο μοναδικός τους μεταφυσικός λόγος. Η γνώση και η επιστήμη των Ελλήνων ήταν αυτό το πάθος».²¹

Μόνο με τον σωκρατισμό θα φτάσουν αυτή η τραγική γνώση και αυτό το θεμελιακό πάθος να υποσκελιστούν και να παρακμάσουν, δίνοντας τη θέση τους στο *επιστημονικό πνεύμα*. Όπως λέγει ο Nietzsche στο *Η γέννηση της τραγωδίας*, ο σωκρατισμός σήμανε την έκπτωση του τραγικού-διονυσιακού στοιχείου: η λογική και η διαλεκτική, η ηθική και η φρόνηση –όλα τους γνωρίσματα του σωκρατικού «θεωρητικού ανθρώπου»– είναι τα όπλα με τα οποία επιχειρείται η απώθηση και η διάλυση όλων εκείνων των δαιμονιακών, καλλιτεχνικών ενστίκτων που συνθέτουν τη φυσιογνωμία της *τραγικής-μυθικής ύπαρξης*: μίας ύπαρξης που, αν και οδηγούμενη από το θεμελιακό πάθος της αποκάλυψης του *είναι*, αν και αγωνιζόμενη για το ίδιο το *είναι*, έθετε το τελευταίο διαρκώς υπό την εποπτεία του φαίνεσθαι, το οποίο έπαιρνε στα σοβαρά, τελώντας εν γνώσει της ισχύος του.

Το αποφασιστικό βήμα όμως θα επιτελεστεί με τον πλατωνικό ιδεαλισμό, ο οποίος θα εκτοπίσει τελεσίδικα το φαίνεσθαι από την πρωταρχική του συνάφεια με το *είναι*, χαρακτηρίζοντάς το ως απλό επιφαινόμενο ή κατώτερο αναβαθμό του τελευταίου, και θα υποκαταστήσει την μεταξύ τους ουσιώδη ενότητα με ένα

αβυσσώδες χάσμα. Η πλατωνική θεωρία των Ιδεών θα σηματοδοτήσει την ανάδυση μίας άλλης τάξης του λόγου, συνώνυμης της θέλησης να εγκαθιδρυθεί μία απόλυτη, οντολογική ιεραρχία. Στο ανώτερο σημείο αυτής άρχει ο Ιδεατός κόσμος του αληθινά Όντος, του *είναι* και των νοητών μορφών, ο οποίος δίδεται ως έσχατο θεμέλιο και ταυτόχρονα ως υπερβατική στέγη του κατώτερου, φαινόμενου, εμπειρικού κόσμου της ενθαδικής ύπαρξης – ενός κόσμου αναυθεντικού, πεπερασμένου και στερούμενου αξίας.

Σε αυτό το αβυσσώδες χάσμα, σε ετούτο τον μη αναστρέψιμο οντολογικό διαχωρισμό των ασυμφιλίωτων συμπάντων του *είναι* και της *φαινομενικότητας* θα εγκατασταθεί και θα αναπτυχθεί, με μείζονες ή ελάσσονες διαφοροποιήσεις σε κάθε της έκφανση, η δυτική σκέψη: ο νεοπλατωνισμός (Πλωτίνος), η πρώτη χριστιανική θεολογία των πρώτων πατέρων της εκκλησίας και η πολεμική τους ενάντια στον παγανισμό (Τερτυλλιανός, Άγιος Αυγουστίνος), η σχολαστική φιλοσοφία (Θωμάς Ακινάτης), ο μεσαιωνικός μυστικισμός (Meister Eckhart), η φιλοσοφία του Μπαρόκ (Pascal, Leibniz), η ερμηνευτική παράδοση της φιλοσοφίας (Schleiermacher), κτλ.

Η θεμελιωδώς πλατωνική ιδέα ενός ανεικονικού *πραγματικού κόσμου* του *είναι* που κείται πέραν των φαινόμενων, αισθητών σχηματοποιήσεων του –μία ιδέα βάσει της οποίας ο δυτικός άνθρωπος συγκροτήθηκε ως υποκείμενο της γνώσης– θα υποστεί ριζική κριτική σε πρώτο χρόνο από τον Immanuel Kant (ο οποίος θα δείξει, *inter alia*, ότι η παραγωγή της φαινομενικότητας ενοικεί στον ίδιο τον πυρήνα της γνωστικής διαδικασίας του υποκειμένου) και σε δεύτερο χρόνο από τον Friedrich Nietzsche (ο οποίος θα συλλάβει συνολικά τη φιλοσοφία του ως ένα σχέδιο αντιστροφής του πλατωνισμού, αλλά και ως μία διαφωτιστική απόπειρα να καταδειχθεί η πραγματικότητα της φαινομενικότητας, η φαινομενικότητα ως η μόνη δυνατή πραγματικότητα).

Ετούτη η ριζοσπαστική κριτική δεν μένει στα παλαιά, μεταφυσικά, δυαρχικά σχήματα (ομοίωμα-είναι, αληθές-ψευδές, πραγματικό-φαινομενικό, φυσικό-τεχνητό), αλλά διερωτάται με αποδομητική πρόθεση για την προέλευσή τους. Και αυτό που μας διδάσκει είναι πως η ιδέα ενός υπερβατικού τόπου του *εν αληθεία είναι*, επέκεινα της φαινομενικότητας των αισθήσεων, δεν είναι παρά ένα ερμηνευτικό σχήμα που εμείς κατασκευάσαμε προκειμένου να προστατευτούμε από το χάος της απουσίας ενός έσχατου οντολογικού θεμελίου· πως η ίδια η οντολογική διάκριση του *πραγματικού* και του *φαινομενικού* είναι απλά ένα στρατηγικό τέχνασμα του έμβιου που ονομάζεται «άνθρωπος», προκειμένου να θέσει μία τάξη και να διευθετήσει αυτό το πρωτογενές, απροσδιόριστο και μη αναγώγιμο οντολογικό υπόστρωμα, το οποίο ο Nietzsche αποκαλεί στο *Η θέληση για δύναμη* «άμορφο, μη διατυπώσιμο κόσμο του χάους των αισθήσεων».

Δεν υπάρχει μία ανεικονική αληθής πραγματικότητα (του *είναι*, της φύσης, του κόσμου), την οποία έρχονται υποτίθεται να παραμορφώσουν *a posteriori* οι κατ' αίσθηση φαινομενικές παραστάσεις του, σε τελευταία ανάλυση πάντοτε τεχνικά διαμεσολαβημένου, βλέμματος.

Απεναντίας, αυτό που ονομάζουμε «πραγματικότητα» παράγεται κάθε φορά ενεργητικά και θεσμοποιείται από τις φαντασιακές προβολές και τις

προοπτικιστικές ερμηνείες, κοντολογίς, από φαινομενικότητες, που εμείς κατασκευάζουμε για να εννοήσουμε τον κόσμο. Πρόκειται για μία πρωτογενή αναπόφευκτη αυταπάτη που είναι σύμφυτη με τη γνώση, την εμπειρία και τη συγκρότηση του κόσμου, αλλά και του εαυτού μας ως ενύπαρκτου σε αυτόν υποκειμένου.

Δεν κάνουμε τίποτα άλλο από το να προσομοιώνουμε το *πραγματικό*, επεξεργαζόμενοι ερμηνευτικά σχήματα, τα οποία δεν είναι παρά ανθρωπομορφικές μεταφορές, εντελώς ανθρώπινες αναφορές που μετά από μακροχρόνια χρήση έχουν ξεχαστεί ως τέτοιες και έχουν καταλήξει να επέχουν θέση «πραγματικότητας». Η μόνη αληθινή πραγματικότητα είναι αυτή που εμείς οι ίδιοι κατασκευάζουμε και εγκαθιδρύουμε μέσω της συγκρότησης και νομιμοποίησης τελεολογικών σχημάτων.

Μιλώντας με όρους της επιστήμης της κυβερνητικής, θα λέγαμε ότι η ίδια η διαδικασία του γινώσκειν δεν είναι παρά ένας μηχανισμός προσομοίωσης, ο οποίος επινοεί και συνθέτει νοητικά μοντέλα και ισομορφισμούς, προκειμένου να περιστείλει τη ρευστότητα του *πραγματικού* και να το χειραγωγήσει μέσω σταθερών κοινωνήσιμων σημείων,²² υπολογίζοντας πάντοτε μία σταθερή πραγματικότητα (η γνώση ως όργανο εν ομοιώματι ελέγχου και επικοινωνίας που αναπτύχθηκε υπό την πίεση της πραγματιστικής ανάγκης του είδους να προστατευτεί από το κοσμολογικό χάος).

Υπ' αυτούς τους όρους, η μόνη δυνατή πραγματικότητα είναι εκείνη της φαινομενικότητας· η μόνη δυνατή αλήθεια είναι η αποδοχή του *φαντασιακού*, δηλαδή των μέσων παραγωγής της φαινομενικότητας, ως πρωταρχικής πηγής διαμόρφωσης, διευθέτησης και, σε τελική ανάλυση, απώθησης ενός τρομερού και απειλητικού *πραγματικού*.

Προβληματοποιημένη και επαναξιολογημένη *θεωρησιακά* στο κριτικό έργο των Kant και Nietzsche, η οντολογική διάκριση μεταξύ της πραγματικότητας και της φαινομενικότητας μοιάζει να αναιρείται *εν τοις πράγμασι*, όπως προείπαμε, στις σύγχρονες τεχνολογίες της προσομοίωσης.

Η λογική της προσομοίωσης –όπως αυτή πραγματοποιείται μέσα από τις σύγχρονες τεχνικές ψηφιακής επεξεργασίας μοντέλων– υποδεικνύει την ανάγκη συγκρότησης μίας μεταστοιχειωμένης, μη ανθρωποκεντρικής θεωρίας του *είναι*, η οποία δεν θα ερείδεται στην παλαιά οντολογική διάκριση του *αληθούς* και του *ψευδούς*, του *πραγματικού* και του *φαινομενικού*, του *είναι* και του *ομοιώματος*, αλλά σε μία ριζική σύλληψη του *είναι* στην πιο στενή, εσωτερική συνάφειά του με τη φαινομενικότητα, ήτοι με τους τρόπους ή τα μέσα με τα οποία αυτό ουσιώνεται ως επιφάνεσθαι: το *είναι* ιδωμένο όχι πλέον ως αμόλυντος, υπερβατικός τόπος της αλήθειας επέκεινα των φαινομένων, όχι ως α-χρονική, υπερβατική κατηγορία, αλλά ως προϊόν των εκάστοτε μέσων παραγωγής της φαινομενικότητας, δια των οποίων αυτό προσέρχεται στο εμφανίζεσθαι.

Ο λόγος για τον οποίο καθίσταται αναγκαία μία τέτοια *οντογενετική* (πώς παράγεται το *ον*;) και όχι *οντολογική* (τι είναι το *ον*;) θεώρηση του *είναι* έχει να κάνει με τον ίδιο το δομικό χαρακτήρα και τη λειτουργία της προσομοίωσης: εάν στον ιστορικό σχηματισμό της κλασικής οντο-θεο-λογίας –από την πλατωνική

θεωρία των Ιδεών έως και τον φιλοσοφικό Ιδεαλισμό του Hegel– το *ομοίωμα* συμπεριγράφει την περιοχή του ψεύδους, το βασίλειο της απατηλής φαινομενικότητας, στο βαθμό που διαστρέφει και αποκρύπτει το καθαυτό είναι, παρά ταύτα δεν παύει να τελεί εν αναφορά προς ένα αρχέτυπο μοντέλο ή πραγματικότητα. Απεναντίας, το καθεστώς των τεχνολογιών της προσομοίωσης και των συνθετικά παραγόμενων εικόνων συνεπάγεται τη θραύση της αναπαραστατικής δομής που αρθρώνεται πάνω στη μεταφυσική διάκριση ενός πρωτοτύπου και ενός αντιγράφου: αποδεσμευμένη από κάθε υπερβατική κατηγορία της αλήθειας, η λογική της προσομοίωσης δεν συναρτάται με την επανάληψη μίας αρχέτυπης ουσίας, αλλά αντιθέτως με τη χειραφέτηση του αντιγράφου από κάθε *a priori* δοσμένο αρχέτυπο.

Ιστορικο-φιλοσοφικά ιδωμένη, η έννοια του *ομοιώματος* εγγράφεται σε ένα καθαρά πλατωνικό σύστημα σκέψης. Σύμφωνα με αυτό το σύστημα σκέψης, το *ομοίωμα* δεν αναλαμβάνει απλά να αναπαραστήσει πιστά το πράγμα, αλλά τείνει να το υποκαταστήσει, γι' αυτό και πρέπει να ελεγχθεί και να απωθηθεί. Στόχος του είναι να σφετεριστεί και να οικειοποιηθεί την οντολογική αρχετυπικότητα του μοντέλου, να περάσει για κάτι που δεν είναι, εν τέλει να απαλείψει τη διαφορά του, ως διπλού ή αντιγράφου, από αυτό που αναπαριστά: γι' αυτό ακριβώς εκπίπτει στο επίπεδο του κακού αντιγράφου. Διακρινόμενο από το καλό αντίγραφο το οποίο καθιστά πρόδηλη τη διαφορά του από το αναπαριστώμενο, το κακό ομοίωμα δίδεται ως το πράγμα καθ' εαυτό.

Η πλατωνική κριτική (*Σοφιστής* 235ε) αποκαλύπτει το *ομοίωμα* ως έναν μηχανισμό, ο οποίος τείνει να απαλείψει τη μεσίτευση της αναπαράστασης, στο μέτρο που μέσω της μιμητικής του λειτουργίας συγκαλύπτει την αρχέτυπη διαφορά του από το μοντέλο, εξισωνόμενος με το τελευταίο. Εάν ο Πλάτωνας καταγγέλλει συνεπώς το *ομοίωμα* (και ειδικά το καλλιτεχνικό *ομοίωμα*), το κάνει επειδή αυτό εγκλείει το βλέμμα στον ορίζοντα του αισθητού, υποκαθιστώντας την Ιδέα και, έτσι, αντιστρέφοντας τη νόμιμη οντολογική ιεραρχία και τάξη. Γι' αυτό ακριβώς, απώτερο μέλημα της φιλοσοφίας είναι να αποκαλύψει τη σφετεριστική-διαστρεφική λογική του ομοιώματος, να την ελέγξει και να την περιορίσει, προκειμένου να καταστήσει πρόδηλη, δια της εργασίας του Λόγου, τη μη αναγώγιμη διαφορά του Νοητού.

Στην εποχή της πληροφορικής προσομοίωσης το μοντέλο εμφανίζεται εκ νέου, αυτή τη φορά όμως υπό τη μορφή ενός ψηφιακού, μαθηματικο-συμβολικού κώδικα, βάσει του οποίου παράγονται αναπαραστάσεις ανεξάρτητα από κάθε αναφορά προς μία εξωτερική αντικειμενική πραγματικότητα. Στις τεχνολογίες της προσομοίωσης, η πλατωνική λογική του ομοιώματος ωθείται στις έσχατες συνέπειές της: η αναπαράσταση δεν αρκείται στο να αποκρύψει ή να συγκαλύψει την πραγματικότητα, διότι ήδη η διαφορά μεταξύ της πραγματικότητας και της φαινόμενης αναπαράστασής της έχει καταστεί σε μεγάλο βαθμό ανενεργή. Το εμμενές σύστημα της προσομοίωσης λειτουργεί αυτόνομα, δίχως καμία *αναγκαία* αναφορά σε μία υπερβατική ή εξωτερική πραγματικότητα. Η μόνη πραγματικότητα είναι πλέον η ίδια η ενδογενής δομική διάρθρωση του συστήματος.

Η συνειδητοποίηση ενός τέτοιου συμβάντος επιφέρει ένα πλήθος φιλοσοφικών, αισθητικών και επιστημολογικών συνεπειών, οι οποίες αναδιοργανώνουν ριζικά το χώρο της γνώσης, ανοίγοντας το δρόμο προς τη διαμόρφωση ενός στοχασμού, ο οποίος καλείται να αναπροσαρμόσει και, σε μεγάλο βαθμό, να επινοήσει τα γνωστικά-εννοιακά του εργαλεία, προκειμένου να συλλάβει, να καταγράψει και να διαχειριστεί τη σύγχρονη εμπειρία, δίχως να προσφεύγει σε εσχατολογικές θρηνωδίες και κύκνεια άσματα για την μη αντιστρέψιμη απώλεια ενός απόλυτου οντολογικού θεμελίου.

6. ΜΕ ΤΙ ΔΕΝ ΚΑΤΑΠΙΑΝΕΤΑΙ ΑΥΤΗ Η ΜΕΛΕΤΗ.

Ξεκινήσαμε, λαμβάνοντας ως αφετηρία το απλό, ωστόσο ενδεικτικό, κιτλεριανό παράδειγμα των διατακτικών μηχανισμών οργάνωσης του ανθρώπινου *sensorium* στο στεγανοποιημένο περιβάλλον ενός επιβατικού jet airliner – ένα παράδειγμα το οποίο συνοψίζει και προβληματοποιεί πολύ γενικά, αλλά όχι άστοχα, ορισμένες καιρίες ιστορικές, υλικομντιοτεχνολογικές, επιστημονικές, φιλοσοφικές και αισθητικές πτυχές της υφιστάμενης *κατάστασής* μας.

Τώρα, στο τέλος της στοχαστικής αυτής πορείας, μπορούμε να κάνουμε ένα βήμα παραπέρα και να θέσουμε τα πράγματα στην πιο ωμή ρεαλιστική τους βάση: διότι, ο Kittler δεν επιλέγει τυχαία το συγκεκριμένο παράδειγμα, απλά και μόνο επειδή τα σύγχρονα επιβατικά αεροσκάφη αποτελούν παραδειγματικούς τύπους όπου τα πυκνά διασυνδεδεμένα μέσα παραμένουν παρ' όλα αυτά διαχωρισμένα ως προς τα τεχνολογικά στάνταρτς τους, τις συχνότητες του οπτικο-ηχητικού σήματος, την κατανομή των χρηστών και τις επιφάνειες διεπαφής, αλλά και για έναν άλλο μεγίστης σημασίας λόγο: επειδή οι διαφορετικές θέσεις διευθύνσεων σε αυτό το δίκτυο συστημάτων επικοινωνίας δείχνουν ένα καταφανέστατο χάσμα σε επίπεδο τεχνικής κατάρτισης και εξειδικευμένης γνώσης.

Κιτλεριανό βιο-τεχνο-εξουσιο-λογικό συμπέρασμα; Η υφιστάμενη *κατάστασή* μας, η οποία επειδή ακριβώς μας καθορίζει γι' αυτό και αξίζει να περιγραφεί, συνοψίζεται ως εξής:

Από τη μία, υπάρχει η τάξη των κατασκευαστών/μηχανικών/τεχνικών, οι οποίοι κατέχουν εξειδικευμένη γνώση των μντιοτεχνολογιών και των τρόπων που αυτές διαμορφώνουν και κατασκευάζουν την αντίληψή μας, και, από την άλλη, η τάξη των τελικών χρηστών/καταναλωτών, των ολοένα και περισσότερο εξαρτώμενων από αυτές τις τεχνολογίες, οι οποίοι πλέουν σε πελάγη άγνοιας, μαγεμένοι από μία σωρεία φιλικών προς το χρήστη μαραφετιών και των εύχρηστων επιφανειών διεπαφής που αυτά προσφέρουν.

Την ίδια διαπίστωση καταγράφει και ο Vilém Flusser με τόνο ετούτη τη φορά καταφατικό, μελλοντολογικό:

«Δεν ακολουθούν όλοι οι άνθρωποι αυτό το άλμα από τη γραμμική στην υπολογιστική συνείδηση της μηδενικής διάστασης. Οι περισσότεροι εξακολουθούν να στοχάζονται, ερειδόμενοι στις έννοιες

της προόδου και του διαφωτισμού. [...] Η συνείδηση τους παραμένει πάντα γραμμική, αλφαβητική, εγγράμματη. Μονάχα εκείνοι οι λίγοι που έχουν αφήσει πίσω τους αυτήν τη συνείδηση, [...] εκείνοι που δεν στοχάζονται πλέον προοδευτικά και διαφωτιστικά, αλλά μελλοντολογικά, συστηματικά και αναλυτικά ή «δομικά» – αυτοί είναι που θα παραγάγουν εις το εξής τα μοντέλα προς τα οποία θα στραφεί η πλειοψηφία των ανθρώπων. Αυτοί, παραδείγματος χάρη, θα οργανώσουν – με δομικά πλέον κριτήρια – διαφημιστικά, κινηματογραφικά και πολιτικά προγράμματα, απόσιτα και δυσεξήγητα για τη μεγάλη μάζα των χειραγωγημένων.

Οι εναλλακτικοί κόσμοι που αναδύονται μέσα από τους ηλεκτρονικούς υπολογιστές συνιστούν την έκφραση ενός συνειδησιακού επιπέδου στο οποίο δεν μπορούν να συμμετέχουν οι «πολλοί». Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο πολλοί άνθρωποι βολεύονται με την πεποίθηση ότι δεν θέλουν να μετάσχουν.

Αυτός ο διχασμός της κοινωνίας στους «λίγους» (τυπικά και αριθμητικά σκεπτόμενους) προγραμματιστές και στους «πολλούς» (γραμματικά σκεπτόμενους) προγραμματιζόμενους, όσο δραματικός και αν ακούγεται, δεν είναι προς το παρόν ο πυρήνας της προβληματικής μας». ²³

Αυτός ο βαρύνουσας δίχως αμφιβολία σημασίας τεχνο-πολιτικής τάξης στοχασμός, αποτελεί θέμα ενός άλλου σχεδίου έρευνας, το οποίο εντούτοις έχει σε μεγάλο βαθμό γραφεί: από τότε που ο γενεαλόγος-φιλόσοφος της καχυποψίας Friedrich Nietzsche, ο αρχαιολόγος της γνώσης Michel Foucault και ο κληροδόχος αυτών, ιστορικός των μέσων Friedrich Kittler επαλήθευσαν το γεγονός ότι τόσο η βιο-τεχνο-εξουσία όσο και η μικροφυσική ανάλυσή της είναι άρρηκτα συνυφασμένες με τα αρχεία (οπτικά, γλωσσικά, ακουστικά), ήτοι με τεχνολογίες καταγραφής, αποθήκευσης και επεξεργασίας, η κοινή αντίληψη που θέλει τις πολιτισμικές βάσεις δεδομένων απλές και αθώες επιφάνειες καταγραφής αντικειμενικών πραγματικοτήτων αποδεικνύεται τουλάχιστον αφελής και παραπλανητική. Τα δεδομένα [data] δεν είναι ποτέ αυτό που υποδεικνύει η ετυμολογία τους: δεν είναι δεδομένα, δηλαδή a priori δοσμένα στοιχεία που απλά καταγράφονται και αναπαράγονται. Απεναντίας, παράγονται εντός ιστορικά, υλικά, μιντιοτεχνολογικά προσδιορισμένων διατεταγμένων δομικών χώρων, υπόκεινται σε χειρισμό και προκαθορίζουν κόσμους, αλήθειες, μοντέλα συμπεριφοράς, τρόπους και μορφές ύπαρξης.

Από τη στιγμή που θα αντιληφθούμε τη γνώση ως στρατηγική και όχι ως σύστημα αναπαράστασης και θεμελίωσης ενός αντικειμενικού κόσμου, τότε η μόνη δυνατή κριτική στάση είναι αυτή που περιέχεται στην ατέρριτη, μετα-ηθική φόρμουλα που μας παραδόθηκε διά στόματος του Γερμανού λυρικού ποιητή, γιατρού και στρατιωτικού νου, Gottfried Benn: *Να έχεις επίγνωση της κατάστασης!*

Κοντολογίς, λάβε γνώση – αν και όσο είναι δυνατόν κάτι τέτοιο – των εκάστοτε διατάξεων της γνώσης που σου επιτρέπουν να γνωρίζεις ή, σύμφωνα με την φιλοσοφική ορολογία της παρούσας μελέτης, ασκήσου και αναδίφησης στην πραγματικότητα της φαινομενικότητας: στην μόνη δυνατή πραγματικότητα.

ΣΧΟΛΙΑ & ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Martin Heidegger, *Holzwege*, Frankfurt: Klostermann, 1980, p. 92.

² Friedrich Kittler, *Γραμμόφωνο, κινηματογράφος, γραφομηχανή*, μτφρ. Τούλα Σιετή, επιστημ. επιμ. Διονύσης Καββαθάς, εκδ. νήσος, 2005, σ. 15.

³ André-Marie Ampère, *Essai sur la philosophie des sciences*, Bachelier, Paris, 1838.

⁴ Norbert Wiener, *Cybernetics, or control and communication in the Animal and the Machine*, John Wiley & sons, Inc., New York, 1948 & Norbert Wiener, *The Human use of human beings – Cybernetics and society*, Houghton Mifflin Cie, Boston, 1950.

⁵ John Johnston (επιμ.), *Friedrich Kittler – Literature, media, information systems*, Routledge (Critical Voices), 1997, σ. 32.

⁶ Δημήτρης Γκινουσατής – Διονύσης Καββαθάς, «Μικροφυσική του hardware ή ο γιγαντισμός του απειροελάχιστου». Κείμενο διάλεξης εκφωνήθηκε στο πλαίσιο διεθνούς επιστημονικού συνεδρίου με θέμα: *To Néο Sensorium: Ενσώματη Αντίληψη, Προεκτάσεις του Ανθρώπου, Ψηφιακή Επικοινωνία*, το οποίο διοργανώθηκε από το Τμήμα Επικοινωνίας, Μέσων & Πολιτισμού του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών & Πολιτικών Επιστημών σε συνεργασία με το Πρόγραμμα Κοινωνίας & Τεχνολογίας του Ινστιτούτου Coach House του Πανεπιστημίου του Toronto, και διεξήχθη στις 20 και 21 Απριλίου του 2012 στην Αθήνα.

⁷ Friedrich Kittler, *Γραμμόφωνο, κινηματογράφος, γραφομηχανή*, μτφρ. Τούλα Σιετή, επιστημ. επιμ. Διονύσης Καββαθάς, εκδ. νήσος, 2005, σ. 19.

⁸ ό.π., σ. 16.

⁹ Βλ. σχετικά στο: Friedrich Kittler, «Es gibt keine Software» (περιλαμβάνεται στο: *Draculas Vermächtnis: Technische Schriften*, Reclam, Leipzig, 1993, σ. 225-244).

¹⁰ ό.π., σ. 14.

¹¹ Vilém Flusser, «Digitaler Schein», εις: *Digitaler Schein*, Florian Rötzer (επιμ.), Frankfurt/Main, 1991, σ. 147–159.

¹² Ο Η. Α. Simon, στο βιβλίο του *The sciences of the artificial* (MIT Press, 1996· ελληνική έκδοση: *Οι επιστήμες του τεχνητού*, μτφρ. Κ.Π. Αναγνωστόπουλος, Επίκεντρο, 2006), προσδιορίζει ως επιστήμες του τεχνητού εκείνον τον τομέα του τεχνο-επιστημονικού στοχασμού και πειραματισμού που αφορά στη μελέτη, μέσω μοντελοποίησης, της συμπεριφοράς συστημάτων αυξημένης δομικής πολυπλοκότητας, κατασκευασμένων από τον άνθρωπο. Κατ' αναλογία προς τις φυσικές επιστήμες, οι οποίες μελετούν τα «φυσικά» αντικείμενα και φαινόμενα, οι επιστήμες του τεχνητού λαμβάνουν ως αντικείμενό τους τις διεργασίες και τα προϊόντα (τα «τεχνητά») της ανθρώπινης δημιουργικότητας: αποδείξεις μαθηματικών θεωρημάτων, διαμόρφωση δημόσιας πολιτικής ή επιχειρηματικού σχεδίου, επινόηση μηχανών, ανάπτυξη λογισμικού, αρχιτεκτονικός σχεδιασμός κ.α. Εν ολίγοις, στο πεδίο των επιστημών του τεχνητού εμπίπτει ένα ευρύ φάσμα σχεδιαστικών εγχειρημάτων, τα οποία παρουσιάζουν ένα υψηλό βαθμό πολυπλοκότητας, όπως τα τα υπολογιστικά συστήματα, τα προγράμματα λογισμικού και τεχνητής νοημοσύνης, τα οικονομικά και νομικά συστήματα.

¹³ Jacques Derrida, *Περί γραμματολογίας*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, εκδ. Γνώση, 1990, σ. 29-30.

¹⁴ Jacques Derrida, *Limited Inc.*, μτφρ. J. Mehlman & S. Weber, Northwestern University Press, 1988, σ. 66.

¹⁵ Πρόκειται για το αναθεωρημένο κείμενο των πανεπιστημιακών παραδόσεων του Martin Heidegger στο πανεπιστήμιο του Freiburg κατά το θερινό εξάμηνο του 1935, το οποίο εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1953 υπό τον τίτλο: *Εισαγωγή στη μεταφυσική*.

¹⁶ Βλ. στο: Martin Heidegger, *Εισαγωγή στη μεταφυσική*, μτφρ. Χρ. Μαλεβίτσης, εκδ. Δωδώνη, 1990, σελ. 134, 135 & 136.

¹⁷ Βλ. στο ίδιο, σελ. 143.

¹⁸ Βλ. στο ίδιο, σελ. 143.

¹⁹ Βλ. στο ίδιο, σελ. 140.

²⁰ Βλ. στο: M. Horkheimer & Th. Adorno, *Η διαλεκτική του διαφωτισμού*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας, εκδ. Ύψιλον, 1986, Παρέκβαση I («Οδυσσέας ή μύθος και διαφωτισμός»), σελ. 61-99.

²¹ Βλ. στο: Martin Heidegger, *Εισαγωγή στη μεταφυσική*, εκδ. Δωδώνη, 1990, σελ. 140-141.

²² Σχετικά με αυτή τη θεώρηση της γνώσης και το συσχετισμό της με τη λειτουργία της γλώσσας και την ανάδυση της συνείδησης, βλ. στο Fr. Nietzsche, *Η χαρούμενη επιστήμη*, παρ. 354 (μτφρ. Ζ. Σαρίκας, εκδ. Νησίδες 2004): «Αυτή είναι η ουσία του φαινομεναλισμού και του προοπτικισμού όπως τους εννοώ εγώ: χάρη στη φύση της ζωικής συνείδησης μπορούμε να αποκτήσουμε συνείδηση ενός κόσμου που δεν είναι ο κόσμος, αλλά ένας κόσμος επιφάνειας και σημείων [...]. Απλώς δεν έχουμε κανένα όργανο για γνώση, για 'αλήθεια': 'γνωρίζουμε' (ή πιστεύουμε ή φανταζόμαστε) τόσα όσα μπορούν να είναι χρήσιμα για τα συμφέροντα της ανθρώπινης αγέλης, του είδους. Κι ακόμη κι αυτό που ονομάζεται εδώ χρησιμότητα τελικά δεν είναι παρά μία απλή πεποίθηση, κάτι το φαντασιακό...».

²³ Vilém Flusser, «Digitaler Schein», εις: *Digitaler Schein*, Florian Rötzer (επιμ.), Frankfurt/Main, 1991, σ. 147-159.